

Philológia.hu

Negyedik évfolyam harmadik–negyedik szám (2013/3–4.)

Tanulmány

- Kou Danyang – Desbordes-Korcsev Katarzyna –
Lechner Ilona: **45**
*A FEJ tartályként történő konceptualizációja
a kínai, a lengyel, a magyar és a német frazeológiai
kapcsolatok tükrében*

Kisebb közlemények

- Molnár Evelin: **80**
*A magyar rabénekek képi világa.
Különös tekintettel a BÖRTÖN és a RAB metafora
megnyilvánulási formáira*
- Márkus Andrea: **92**
*A szerb és a horvát nyelvújítás a 19. században.
Néhány szerb és horvát terminus összevetése
az oktatás területéről*
- Veszelszki Ágnes: **97**
*Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvteremtő praktikák.
Konferenciabeszámoló*

Recenzió

- Bánhegyi Mátyás: **105**
Kludia Bednárová-Gibová:
Non-Literary and Literary Text in Translation

Filológia.hu

A Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának
lektorált online folyóirata
www.filologia.hu

Alapító főszerkesztő és a szerkesztőbizottság elnöke

Nyomárkay István

Alapító szerkesztő, technikai szerkesztő

Veszelszki Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

filologia.hu@gmail.com

A tanácsadó testület tagjai

Bañcerowski Janusz
Bárdosi Vilmos
Bárdos Jenő
Frank Tibor
Gadányi Károly
Giacomo Sciacovelli
Gósy Mária
Jászay László
Jeremiás Éva
Keszler Borbála
Kiss Jenő
Knipf Erzsébet
Kulcsár Szabó Ernő
Lukács István
Pál Ferenc
Papp Andrea
Székely Gábor

A nemzetközi tanácsadó testület tagjai

Gerhard Neweklowsky (Bécs)
Marko Jesenšek (Maribor)
Djuro Blažeka (Zágráb)
Peter Sherwood
Marko Samardžija (Zágráb)

A címlapot
Greiner Balázs
tervezte.

ISSN 2062-7858

A folyóiratról

A Filológia.hu a Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának online megjelenő, lektorált folyóirata.

A Modern Filológiai Társaság online folyóirata és egyben honlapja 2010 januárja óta működik (www.filologia.hu).

A honlapon hosszabb tanulmányok, rövidebb cikkek – kisebb közlemények, illetve recenziók kapnak helyet. A 2009-ben, majd 2011-ben meghirdetett "Az év szakdolgozata" pályázat győztes munkái is folyamatosan kerülnek fel az oldalra. Ezeken felül itt tesszük közzé a fontosabb társasági híreket, konferenciafelhívásokat és -beszámolókat.

Az online folyóirat előnye a papír alapúhoz képest, hogy nincs időhöz, nyomdához, folyóiratszámhoz kötve, így folyamatosan és nagyon gyorsan lehet az új tanulmányokat publikálni.

A honlap nyelve alapvetően magyar, de tudományos írásokat angol, német, francia, orosz, spanyol, olasz, horvát, szerb stb. nyelveken is elfogadjunk (megfelelő nyelvi lektorálás után). Minden cikkhez magyar és angol nyelvű kivonat társul.

A cikkeket a tanácsadó testület lektorálja, csak a lektor engedélyével és ajánlásával kerülhetnek fel a cikkek az oldalra. Mivel lektorált folyóirat, az itt megjelent tanulmányok hivatalos publikációkként elfogadtathatóak.

Konferenciafelhívásokat, híreket, könyvismertetőket is örömmel megjelentetünk.

E-mail címünk: filologia.hu@gmail.com.

Tanulmányok

Kou Danyang – Desbordes-Korcsev Katarzyna – Lechner Ilona

A FEJ TARTÁLYKÉNT TÖRTÉNŐ KONCEPTUALIZÁCIÓJA A KÍNAI, A LENGYEL, A MAGYAR ÉS A NÉMET FRAZEOLÓGIAI KAPCSOLATOK TÜKRÉBEN

A világ nyelvi képe kutatásának a célja az, hogy a nyelv és a nyelvhasználat révén megismerjük és rekonstruáljuk a társadalmilag rögzített világról szóló tudásunkat, elemeinek a kategorizálását, konceptualizálását, valamint azoknak a jellemzőit és minősítését (Bańczerowski 2006: 187–198). A nyelvi kép kialakulásában fontos szerepet játszik a beszélő kulturális környezete, valamint a kulturális tapasztalatai is. A világ kultúrképe, amelynek a legfontosabb elemét a nyelv képezi, olyan konstruktum, amely biztosítja és szabályozza a nyelvi szövegek létrejöttét és funkcionálását, valamint más jelrendszereknek a manifesztációját is (Bańczerowski 2006: 188).

Jelen cikkünkben kísérletet teszünk arra, hogy rekonstruáljuk a fej tartályként történő konceptualizációját a kínai, a lengyel, a magyar és a német frazeológiában rögzült képét. A cikkben elvégzett elemzésből világosan kitűnik, hogy a fej fogalom a szóban forgó nyelvekben rögzült képének a rekonstruálásához több tartományból (doménből) álló kognitív bázist szükséges figyelembe venni. A nyelvi anyag gazdagsága és sokszínűsége, a polikategóriális konceptualizációs módok sokasága arról tanúskodik, hogy a fej szó mögött rejlő világkép hűen tükrözi ennek a testrésznek a rendkívül nagy jelentőségét az ember életében. A vizsgálat alapját 'A fej nyelvi képe a magyar nyelvben' című tanulmány képezte (Bańczerowski 2007: 385–402).

A fej alapvető funkciója a benne végbemenő gondolkodási, illetve összes mentális folyamattal függ össze, mivel az információ befogadásának, feldolgozásának, kategorizálásának, konceptualizációjának és tárolásának, valamint az egész emberi szervezet működtetésének és szabályozásának a feladatát a benne található agy végzi el. Tehát a fej a térbeli dimenzió konceptualizációs folyamatában olyan TARTÁLYKÉNT (TÁROLÓKÉNT) értelmeződik (konceptualizálódik).

1. van BEMENETE

- ahol a bemenő szubsztancia két fajtáját lehet megfigyelni: absztrakt (pl. gondolat) és konkrét (pl. vér);
- ahol a bekerülési folyamatnak több oka is lehet: a szubsztancia;
- valaki más szándékos cselekedete által kerül a fejbe,
- az ágens szándékosan hajtja végre a cselekvést a saját fején,
- illetve legtöbb esetben az ember szándékától függetlenül bekerül oda;
- ahol a bekerülési forrás két fajtáját lehet megkülönböztetni: testen belüli (vér, alkohol), illetve testen kívüli (golyó).

magyar	lengyel	német	kínai
vmi a fejébe megy	coś idzie, wchodzi do głowy = vmi a fejébe megy	jemandem geht etwas in den Kopf = vmi a fejébe megy	
nyugtalan gondolatok tódulnak a fejébe	ciśnie się coś komu do głowy (myśli, wspomnienia) [akarata ellenére gondol valamire]		盘踞在人们的头脑中 (pan ju zai ren men de tou nao zhong) 'erőszakkal tódul az ember fejébe'
	przychodzi coś komu do głowy 'fejébe jön', strzela coś komu do głowy 'belövődik valami a fejébe', wpada do głowy 'fejébe esik' [ötlete támad]		
fejébe száll a dicsőség / elbizakodás, sikerei a fejébe szálltak	uderza komu do głowy sława, woda sodowa, godność, powodzenie 'a fejébe száll a hírnév, a siker, a szóda víz'	der Ruhm steigt ihm in den Kopf / zu Kopf = fejébe száll a dicsőség	
fejébe ment a borszesz, fejébe szállt az ital	idzie w głowę, uderza do głowy 'alkohol bemegy, beleüt a fejébe'	Jemandem ist zu Kopf gestiegen 'a fejéhez szállt' [ittas], [fennhéjázó]	

	<p>krew mu uderza do głowy 'fejébe tódul a vér' [mérgeš]</p> <p>wylew krwi do mózgu 'agyába ömlik a vér' [agyvérzés]</p>		<p>一股热血冲上头顶 (yi gu re xue chong shang tou ding) 'feje tetejébe tódul a vér [mérgeš]</p>
golyót röpít a fejébe	<p>palnąć sobie w łeb [öngyilkosságot követ el]</p> <p>dostać kulą w łeb 'megkapta a golyót a fejébe' [meghalt]</p> <p>Kula w łeb! 'gyolyó a fejedbe!' [fenyegetés]</p>		
tölcsérrel tölt valamit a fejébe	<p>kłaść łopatą do głowy, kłaść jak łopatą do głowy 'lapáttal tesz a fejébe' [nagyon egyszerű szavakban magyaráz]</p>	jemanden auf den richtigen Trichter bringen 'vkit a helyes tölcsérre helyez' [segít neki rájönni valamire]	
			<p>把知识机械地填塞到学生头脑中去 (ba zhi shi ji xie de tian sai dao xue sheng tou nao zhong qu) 'súlykolja a tudást közvetlenül a diákok fejébe'</p>
tömi a fejét telebeszéli a fejét valakinek valamivel			<p>脑袋里装的太多了 (n ao dai li zhuang de tai duo le) 'túl sok mindent tesz a fejbe'</p>
valakinek a feje nem vesz be valamit	<p>To się nie mieści w głowie 'ez már nem fér be a fejembe' [ez hihetetlen]</p>	jemandem will / geht etwas nicht in den Kopf 'valakinek valami nem akar a fejébe'	

		menni' [nehezen ért meg valamit] sich etwas nicht im Kopf aushalten 'valamit nem t�ur meg a feje, hogy benne legyen' [valamit nagyon nehezen ért meg]	
far�b�l fejébe vert�k az �szt			
t�cs�k b�jt a fejébe			
	nabi�, nabija�, zaja�, zaprz�ta� sobie czym� g�w�, wbi�, wbija� w g�w� 'beverni a fejébe' [alaposan meg�r�lteti, gondolkodásra kényszeríteni]		
			一道闪电在头脑中雪亮的划过 (yi dao shan dian zai tou nao zhong xue liang de hua guo) 'fényes villám csapott a fejébe' [hirtelen megértette]
			脑袋进水(nao dai jin shui) 'v�z áramlik a fejébe' [egyre csak butul]

2. KIMENETE

A konkrét, illetve absztrakt szubsztancia magától vagy külső hatás következtében távozik:

magyar	lengyel	német	kínai
kimegy / kiesett / kirepült / elszállt /	wychodzi =	jemandem ist etwas entfallen 'kie-	头脑中刚刚涌起的什

kiröppen / kipárolg a fejből valami/valami	kimegy wylatuje, ulatuje = kirepül	sett neki valami (a fejből)' [elfelejtette]	么回忆 (tou nao zhong gang gang yong qi de shen me hui yi) 'bizonyos emlék távozott a fejből'
			头脑中浮现出来(tou nao zhong fu xian chu lai): 'megjelenik a fejből' [maga elé képze]
kiver valamit a fejből	wybić komu ze łba = kiver valamit a fejből	sich etwas aus dem Kopf schlagen = kiver valamit a fejből	
kivesz valamit a fejből	wybić kogo albo co komu, sobie z głowy [kiver valamit / valakit a saját fejből]		
Kipattant az isteni szikra a fejből			脑袋里闪出一个念头 (nao dai li shan chu yi ge nian tou) 'egy ötlet villant ki a fejből' 从少数科学家的头脑中"发散"出去 (cong shao shu ke xue jia de tou nao zhong fa san chu qu) 'egy tudós fejből pattant ki'
			从脑袋里长出来 (cong nao dai li zhang chu lai) 'kinőtt a fejből' [kitalálta]
kirántja a fejből a kötőféket			
fejből idézni	wymyślać coś, malować, grać coś z głowy 'fejből ki-	aus dem Kopf zitieren = fejből idézni	

	talál, fest, játszik' [emlékezetből]		
	co z głowy to i z myśli `ami a fejből, az a gondolatokból is' [nem gondolok rá]		
		sich die Augen nach jemandem aus dem Kopf aussehen 'kinézi a szemét a fejből valaki után' [vala- kit alaposan meg- néz]	
		sich die Augen aus dem Kopf schämen 'kiszé- gyelli a szemét a fejből' [nagyon szégyenkezik, szégyelli magát]	
		sich die Augen aus dem Kopf weinen 'kisírja a szemét a fejből' [sokat sír]	
		will mir nicht aus dem Kopf `nem akar kimenni a fejemből' [nem tudom elfelejteni]	
			在头脑中再现出 (zai tou nao zhong zai xian chu) 'újra felmerült a fejből' [újra visz- szaemlékszik, vmire]
			在头脑中映现出一幅 幅图画 (zai tou nao zhong ying xian chu yi fu fu tu)

			hua) 'fejből kivetülő képek'
			从丘必特的脑袋里钻出来 (cong qiu bi te de nao dai li zuan chu lai) 'előbukkant Cupido fejből' [szerelmes ember nem gondolkodik tiszta fejjel]
			头上冒着热气 (tou shang mao zhe re qi) 'forró gőz száll ki a fejből' [1. melege van, 2. izzad]
			他的头上和眼眶像冒出一阵阵的火焰似的 (ta de tou shang he yan kuang xiang mao chu yi zhen zhen de huo yan si de) 'mintha lángcsóva törne ki a szemüregéből és a fejből' [mérges, dühös]

Az absztrakt és a konkrét szubsztancia fejben történő tárolása lehetséges, mivel a TARTÁLYNAK van feneke, fedele, illetve az absztrakt szubsztancia esetében bizonyos helyzetekben lehetetlen, mivel a záró elem vagy lyukas (lengyel), vagy teljesen hiányzik.

magyar	lengyel	német	kínai
még most sem nőtt be a feje lágya		die Kinderschuhe nicht ausgezogen haben 'nem nőtte ki a gyerekcipőt' [nem nőtt be a feje lágya]	

	glowa jak przetak / rzeszoto, co w nią wejdzie to zaraz wyjdzie 'afeje mint a szita, ami bemegy, rögtön ki is jön' [gyenge a memóriája]		
a kárhozott gondolat villant keresztül a fején	przechodzi/przelatuje/przewija się/przemyka coś komu przez głowę 'átmegy / átrepül / átgurul / átfut valami a fején' [valaki egy pillanatig gondol valamire]	jemandem schießt / geht (plötzlich) durch den Kopf 'hirtelen átlő valakinek a fején' [valami hirtelen észébe jutott, beugrott neki]	
		sich etwas durch den Kopf gehen lassen 'hagyja, hogy valami átmenjen a fején' [elgondolkodik valamin, megfontol valamit]	

3. TARTALMA

magyar	lengyel	német	kínai
kisujjában több van, mint másnak a fejében			
elméletekkel tele-tömte a fejét			
több gond van a gazdag fejében, mint szórszál nyusztos süvegében		den Kopf voll haben 'tele van a feje' [sok gondja van, van min gondolkodnia]	贮存在头脑中 (zhu cun zai tou nao zhong) 'fejben tárol'
más van a fejében	ma co innego w głowie = más van a fejében		

<p>minden cím és telefon a fejemben van</p>	<p>ma w glowie wszystkie telephony i adress y= minden cím és telefon a fejemben van</p>	<p>alle Adressen und Telefonnummer hat er in seinem Kopf = minden cím és telefon a fejemben van</p>	<p>脑袋里的那张地图 (nao dai li de na zhang di tu) 'a fejében van a térkép'</p> <p>头脑中的言语信息 (tou nao zhong de yan yu xin xi) fejében vannak a nyelvi ismeretek/információk</p> <p>头脑中已有的知识 (tou nao zong yi you de zhi shi) a fejében meglevő tudás</p>
<p>fejben tart most már a fejemben van</p>		<p>etwas im Kopf behalten [valamit nem felejt el, megjegyez]</p>	<p>更多的曲谱还是藏在道士们的头脑中 (geng duo de qu pu hai shi cang zai dao shi men de tou nao zhong) 'több zene is tárolva van még a taoisták fejében'</p> <p>头脑中有一个目标 (to u nao zhong you yi ge mu biao) van egy cél a fejében</p>
<p>fejemben marad valami</p>	<p>coś utkwiło komu w głowie 'valami beragadt a fejében' [valamire pontosan emlékszik]</p>	<p>etwas im Kopf haben 'a fejében van' [valamit kívülről/emlékezetből tud]</p>	
<p>tele van a feje valamivel</p>	<p>Ma głowę pełną pomysłów 'tele a feje ötletekkel'</p>	<p>Raupen im Kopf haben '... van a fejében' [buta / örült gondolatok vannak a fejében]</p>	<p>满脑袋问题 (man nao dai wen ti) 'a fej tele van kérdésekkel'</p> <p>头脑中的一个概念 (tou nao zhong de yi ge gai nian) ötlet van a fejében</p>

telebeszélték a fejét		jemandem Raupen in den Kopf setzen [valakinek őrült gondolatokat tesz a fejébe]	
		große Rosinen im Kopf haben 'nagy mazsolák vannak a fejében'[messzemenő tervei, ötletei vannak] pejorative	
	strzec kogo jak oka w głowie 'vigyázni valakire, mint a szemére a fejben' [nagyon őrzi] być oczkiem w głowie 'a szem a fejében' = a szeme fénye		
			...惰性很牢固地种在中国人的头里 (duo xing hen lao gu de zhong zai zhong guo ren de tou li) 'a lomhaság / tunyaság mélyen el van ültetve a kínai ember fejében'
			出现在观众的头脑中 (chu xian zai guan zhong de tou nao zhong) 'valami megjelenik a hallgatóság fejében'
			头脑中留下深刻的印象 (tou nao zhong liu xia shen ke de yin xiang) mély nyomot hagyott a fejében

			脑袋里装有多功能电脑 (nao dai li zhuang you duo gong neng dian nao) 'egy több funkciós számítógép van a fejében' [ügyes ember]
			群众头脑中的迷信思想 (qun zhong tou nao zhong de mi xin si xiang) 'a babonás hit az átlag ember fejében van'
			他的头脑中所反映出来的东西 (ta tou nao zhong fan ying chu lai de dong xi) 'események tükröződnek a fejében'

3.1. Lehet negatív

	magyar	lengyel	német	kínai
folyadék	káposztalé mosogatólé víz a fejébe ment a tej			
étel				满脑袋的浆糊 (man nao dai de jiang hu) 'a feje tele van tésztával' [buta] 脑袋里真象一盆浆糊 (nao dai li zhen xiang yi pan jiang hu) 'úgy tűnik egy

				fazék tészta van a fejében' [buta]
növény-nyi szilárd anyag	korpa szalma van a fejében korpával tele a feje szecska van a fejében csiriz fűrészpor van a fejében gazos a feje begyepesedett a feje/agya [nem tud újat befogadni]	ma w głowie słomę ma w głowie siano ma w głowie sieczkę fiolki 'ibolyák vannak a fejében' Stroh im Kopf haben Sägemehl im Kopf haben 'szalma/fűrészpor van a fejében' [nagyon buta]		
üresség	forgó széllel tele a feje üres a feje	ma pusto w głowie'üres a feje' ma pustkę 'üresség van a fejében' kto nie ma w głowie ten ma w nogach 'akinek a fejében nincs semmi, annak van a lábában' [elfelejtett valamit és vissza kell mennie érte]		头脑中均是一片空白 (tou nao zhong jun shi yi pian kong bai) 'üresség van a fejében' [1. nem emlékszik vmire, 2. nem tudja, mit tegyen 脑袋里没别的 (nao dai li mei bie de) 'nincs semmi a fejében' [ez a dolog már nem érdekli]
állat	tücsök bújt a fejébe [szellemileg nem teljesen egészséges]	ma kielbie 'hal (küllő)'		
szín		zielono 'zöld' pstro 'tarkasság'		

		mętlík 'kuszaság'		脑袋里昏昏沉沉(n ao dai li hun hun chen chen) 'szédüléssel van tele a feje' [1. fáradt, 2. részeg, 3. beteg] 头颅中旋转着血一样的光(tou lu zhong xuan zhuan zhe xue yi yang de guang) 'a fejében a fény, mint a forgo vér' [szédül]
	lotyog a feje, mint a záptojás			
		mieć źle w głowie 'rossz a fejében'	nicht ganz richtig im Kopf sein 'nem egészen helyes a fejében' [nem teljesen normális]	
			Scheiße im Kopf haben 'szar van a fejében' [buta]	

3.2. Pozitív minősítésű

magyar	lengyel	német	kínai
tele van ésszel a feje a feje csupa ész a feje valódi észraktár van annak a fejében, csak vakarni/fésülni kell [lehet, hogy van esze, csak nem él vele]			

tele van a feje vmivel/vkivel	ktoś ma coś / kogoś w głowie 'valami van a fejében' [gondol vmire / vkire]		
tele van a feje jó gondolatokkal			
		die Schere im Kopf haben 'olló van a fejében' [saját magát cenzúrázza]	
	mam to w głowie 'ez a fejemben van' [emlékszem rá]		
		Auge im Kopf haben 'szem van a fejben' [átlát valamin, nem lehet becsapni]	

3.3. Amit meg lehet nézni, illetve fel lehet tárni, vagyis a fejbe be lehet tekinteni

magyar	lengyel	német	kínai
valakinek a fejébe néz belelátok a fejedbe			看看你脑袋里有什么 (Kan kan ni nao dai li you shen me) 'valakinek a fejébe néz'
nem látok semmit a fejedben			
			在人们的头脑中去探求 (zai ren men de tou nao zhong qu tan qiu) kutat vmi után, feltár vmit az emberek fejében

4. Amelyben az ember különféle CSELEKVÉSEKET hajt végre

Az esetek többségében a cselekvő a saját fejében tevékenykedik, a lengyelben viszont lehet más fejében is keverni (maćić komu w głowie 'valaki fejében keverni' [összezavarni valakit]).

magyar	lengyel	német	kínai
fejben tart vmit	ma to w głowie = fejben tart valamit	etwas im Kopf behalten = fejben tart valamit	在头脑中得到沉淀 (zai tou nao zhong de dao chen dian) 'tárol a fejében'
gondolatot/nagy dolgokat forgat a fejében			
fejben számol fejben megoldotta a feladatot / meg- tervezte az elő- adást / összeadta a számokat / megkomponálta a zenét / kidolgozta a titkos művelet- nek a tervét / megfejtette a tit- kos kódot	liczyć w głowie w głowie rozwiązał zadanie, zaplanował wykład 'fejben megoldotta a feladatot, megtervezte az előadást		他能在"头脑中下棋" (ta neng zai tou nao zhong xia qi) tud sakkozni a fejében 在头脑中进行着工作 (zai tou nao zhong jin xing zhe gong zuo) 'fejben dolgozni' 在头脑中进行活动 (zai tou nao zhong jin xing huo dong) 'fejben végez tevékenységeket' 听众在自己头脑中给 形象作了补充 (ting zhong zai zi ji tou nao zhong gei xing xiang zuo le bu chong) 'a zene hatására a hallgatóság kiegészítette a képet a saját fejében' 修改头脑中的已有的 设计 (xiu gai tou nao zhong de yi you de she ji)

			'fejen módosítják a létező tervet' 在头脑中转化 (zai tou nao zhong zhuan hua) 'fejen teljesen átalakít vmit'
	maćić komu w głowie 'valaki fejében kever vmit' [összezavar valakit]		
			从头脑中幻想出来 (cong tou nao zhong huan xiang chu lai) 'fejből fantáziált'
			在头脑中的复制 (zai tou nao zhong de fu zhi) 'fejen másol' [megjegyez]
fej szüleménye			头脑中产生 (tou nao zhong chan sheng) 'fejen gyárt' [ez nem valós, nem igaz]

5. Amelynek a belsejében különböző FOLYAMATOK zajlanak

magyar	lengyel	német	kínai
ez régóta motoszkál a fejemben mindig ez forog a fejében gondolatok keringenek / kavargtak a fejében		jemandem im Kopf herumgeistern/herumspucken [foglalkoztatja egy gondolat]	
sok minden megfordul a fejemben			

ez nem az ő fejében született meg			
a fejében jár valami		jemandem im Kopf herumgehen = a fejében jár valami	
valami mozog a fejében		jemandem schwirrt der Kopf [zsong a feje]	
minden összevisz-sza kuszálódik a fejében	plączy się komu w głowie, miesza mu się we łbie 'minden összekeveredik a fejében' [semmit nem ért]		
gyökeret vert valami a fejében			
	przewraca się komu w głowie / we łbie 'minden felfordul a fejében' [valaki gógös, túl nagy képű]		
	siedzi ktoś komuś w głowie 'valaki ül a fejében' [valakire gondol]		
	kręci się komu we łbie 'pörög a fejében' [szédül, részeg]		
		jemandem spukt es im Kopf [nincs teljesen észnél]	
			共产主义信念在党员头脑中不断得到强化 (gong chan zhu yi xin nian zai dang yuan tou nao zhong bu duan de dao qiang hua) 'a komunizmusba

			vetett hit folyamatosan megerősödik a párttagjai fejében'
			自己头脑中根据谎言描绘出的一幅完全变了形的"现实" (zì jǐ tóu nǎo zhōng gēn jù huáng yán miào huì chū de yì fú wán quán biàn le xíng de xiàn shí) 'a hazugságok egy teljesen torzított valóságot festenek a fejében'

5.1. A lezajló folyamatok gyakran HŐT eredményeznek

magyar	lengyel	német	kínai
fő a feje valamitől / valamiben		sich die Köpfe heiß reden 'forróra beszél a fejét' [hevesen vitatkozik]	
füstölög, füstöt vet a fejünk		jemandem raucht der Kopf = füstölög, füstöt vet a fejünk	头上冒着热气 (tóu shàng mào zhe rè qì) 'forró füst száll ki a fejéből' [melege van]
valami forr a fejében			
párolog a feje			
gőzöl/gőzölög a feje valamitől			
gőzös fejő			
	pali się komuś w głowie 'ég a fejében' [sok megvalósíthatatlan ötlete van és rajong is értük nagyon]		

forrófejű			
majd elsül a feje			
az nem a te fejedben főtt ki			
fejébe sült a párta			
valaki valamit főz a fejében			
benne főtt a feje			
meleg / nagyon meleg valakinek a feje			
forró (fejvel)		mit heißem Kopf = forró (fejvel)	头脑发热(tou nao fa re) 'hőt ad le a feje' [1. lázas, 2. túl hamar dönt]
hideg fej		einen kühlen/klaren Kopf bewahren 'megőrzi a hűvös/tiszta fejet' [nem lesz ideges]	头脑冷静 (tou nao leng jing): 'nyugodt a feje'
			他的头上和眼眶像冒出一阵阵的火焰似的 (ta de tou shang he yan kuang xiang mao chu yi zhen zhen de huo yan si de) 'mintha lángcsóva törne elő a szemüregéből és a fejéből' [mérges, dühös]

5.2. Veszélyeztetik a tartály épségét

A tartály belsejében végbemenő egyes folyamatok olyan feszültséget és belső nyomást is előidézhetnek, amely a tartály szétfeszítését, szétrobbanását is okozhatja. A kiváltó ok lehet: fizikai fájdalom, zaj, sok gond.

magyar	lengyel	német	kínai
majd szétmegy / szétszakad / szét- hasad / szétrob- ban / szétreped / szétdurran a fejem	pęka / trzeszczy / puchnie mu głowa 'szétszakad / recseg / dagad a feje' [1. sok a dolga, baja 2. zavarja a zaj]		我的头要裂开了 (wo de tou yao lie kai le) 'szétszakad a feje' 脑袋要爆炸了 (nao dai yao bao zha le) 'szétrobban a feje' 头痛欲裂 (tou tong yu lie) 'széttör a feje a fejfajástól'
be kellene abron- csoz(tat)ni /drótozni a fejét, hogyan szét ne re- pessze a tudo- mány/ész			

6. Van FELÜLETE

magyar	lengyel	német	kínai
fejére koppint fejére tapint vala- kinek		eins auf den Kopf bekommen 'kap egyét a fejére' [helyreigazítják]	摸头 (mo tou) 'megérinti a fejét' 一拍脑袋 (yi pai nao dai) 'saját fejére tapint' [hirtelen megértette]
valami fúrja a fe- jét			
szöveget üt/ver va- lakinek a fejébe			
betöri / beveri a fejét valakinek			头破血流 (tou po xue liu) 'betört a feje és vérzik' [1. balesetet szenved- ett, 2. találkozott az igazi élettellel, ami kiábrándító volt]

fejkavarás			抓头 (zhua tou) 'megkarcolja vala- kinek a fe- jét'[gondolkodik] 挠头 (nao tou): 'megkarcolja vala- kinek a fejét' [gondolkodik]
------------	--	--	---

6.1. Amelyre rá lehet tenni valamit

A rákerülő szubsztancia két fajtáját lehet megfigyelni: absztrakt (harag) és konkrét (hamu). Több kifejezésben tapasztalható a kulturális különbség: a hamuszórás és a fejbekötés kínai nyelvből merített példákban sebgyógyításban, illetve napvédelemként értelmeződik, európaiaknál viszont mindkét kifejezés esetében vallási szertartás részeként alkalmazott cselekvésekről van szó.

magyar	lengyel	német	kínai
maga fejére hányja a földet/port/tüzet			
hamut hint/szór a fejére	posypać, posypywać głowę popiołem = hamut hint/szór a fejére	jemandem Asche auf den Kopf streuen = hamut hint/szór a fejére	头上放些火灰 (tou shang fang xie huo hui) 'hamut szór a fejére' [seb- gyógyításra]
szenet gyújt vala- kinek a fejére			
miért mindig az én fejemre zúdul ez a sok szerencsétlen- ség?	spada na głowę 'a fejére zúdult' [gondja van, fele- lős valamire, gondol valamire] kłopoty walą się na czyjaś głowę 'a fejére zúdulnak a gondok' [gondja van, felelős vala- mire, gondol va- lamire]		

a fejemre vontam a haragját átokkal sújtotta fejüket a vér/sérelem/bőn valakinek a fejére száll	ściągać burzę na czyjaś głowę `vihart hozni valaki fejére' [valami rosszat okozni neki]		不幸和灾难将要落在自己的恩人头上 (bu xing he zai nan jiang yao luo zai zi ji de en ren tou shang) `szerencsétlenség és átok hull a saját jótevőm fejére'
fejére esett a sulyok			
madár szart a fejére	ptak mu na głowę nasrał [szerencsésje lesz]		在他头上屙屎 (zai ta tou shang la shi) `leszarja a fejét' [1. madár, 2. iskolai erőszak]
fejére húzza a takarót	nakrył głowę kołdrą		用被蒙上头 (yong bei meng shang tou) `takaróval borította a fejét'
megcseréli a pártát, kontyot tesz fejére valakinek bekötik a fejét			
barackot nyom valakinek a fejére			
száz aranyat tesz valakinek a fejére			
valami lecsap valakinek a fejére			
mit mással cselekszel, azt várjad fejedre			
a fejére ül valakinek	wleźć, wejść, wsiąść komu na głowę `rámászni, ráülni valaki fejére' [kihasználni a jóhiszeműségét]	jemandem bis über den Kopf wachsen `valakinek túlnő a fején' [a fejére nő, nem lehet kontrollálni]	

	wziąć coś na głowę 'fejére vesz valamit' [gondja van valamire, felelős valamiért, gondol valamire]		
	pakować się komu na głowę 'más fejére pakolja magát' [valaki terhére lesz]		
fejen áll		auf dem Kopf stehen = fejen áll	
	chodźić na głowie 'a fején jár', stawać na głowie 'fején állni [1. megfordítja a bevált rendszert 2. nagyon igyekszik]		
		jemandem fällt die Bude / die Decke auf den Kopf 'valakinek a fejére esik a ház / a plafon' [nem bírja tovább a lakásban]	
		jemandem etwas auf den Kopf zusagen [a fejére olvas valakinek]	
		etwas auf den Kopf hauen / klopfen / koppen 'valamit a fejére hány' [elpazarol]	
		sich nicht auf dem Kopf spucken lassen 'nem hagyja, hogy a fejére köpjenek' [nem tetszik neki valami]	

		jemandem das Hemd über den Kopf ziehen 'valakinek a fejére húzza az inget' [valakitől mindent elvesz, amiye csak van]	
		jemandem auf dem Kopf spucken können 'valakinek rá tud köpni a fejére' [magasabb lett mint ő]	
		jemandem etwas auf den Kopf werfen 'valakinek valamit a fejére vet' [gondolkodás nélkül megmondja a véleményét, esetleg ezzel megsért vkit]	
	wylać komu kubel zimnej wody na głowę 'kiönt a fejére egy vödör hideg vizet' [megmutat a tervek megvalósítatlanságát]		在他头上浇了点水 (zai ta tou shang jiao le dian shui) 'vizet önt a fejére' [futás közben, mert melege van]

6.2. Amelyről le lehet venni valamit

magyar	lengyel	német	kínai
	korona z głowy nie spadnie 'nem esik le a korona a fejről' [nem lesz sérülés, nem lesz semmi baj]		
	włos mu nie spadł z głowy 'a fejről egy hajszál sem esett le' [nem		

	történt semmi baja]		
	miałeś chłopie czapkę z piór, czapkę ze łba wicher zmiótl. 'volt neked egy tollas sapkád, de ezt lefújta a szél' Wyspiański, Wesele		
	spada coś z głowy 'leesik valami a fejről' [egy gonddal kevesebb]		
		jemandem die Haare vom Kopf fressen 'leeszi a haját a fejről' [valami olyan sokba kerül, hogy nem marad több pénze]	

6.3. Amelyen megtalálhatók más objektumok (tárgyak) is

magyar	lengyel	német	kínai
vaj van a fején		Butter auf dem Kopf haben = vaj van a fején	
a fejedem halál volt			
fején tartja a kalapot			
hallgass húgom, fejedem a fészke [olyan hibát ró fel valakinek, amelyet maga is elkövetett]			
annyi minden van a fejemen	mieć coś na głowie 'a fején van'		大量的生活护理落在护士头上(da liang)

	[gondja van valamire, felelős valamért, gondol valamire]		sheng huo hu li luo zai hu shi tou shang) 'a betegek gondozása a főnő- vér fején van' [az ő gondja]
nem mind pap, kinek fején a ko- rona			
		mehr Schulden als Haare auf dem Kopf haben 'több adóság van a fe- jén, mint haj' [na- gyon sok adósága van]	
üveges tánc [ma- gyar népi páros vagy csoportos tánc; a táncosok borral töltött üvegpalackkal a fejükön táncolnak]			
			头上翎子 (tou shang ling zi) 'faroktoll van a fején' [kormány dolgozói kalapján van ez a toll, de azt mondják, hogy a fejükön]
			头上带光环 (tou shang dai guang huan) 'háló van a fején' [mint a szenteknek a buddhizmus is így ábrázolja a kiváló embereket – most a sikeresség minősítése]
			一大片乌云又在她头 上汇聚 (yi da pian wu yun you zai ta tou shang hui ju)

			'nagy felhők gyűlnek a fején' [szomorú]
--	--	--	---

6.4. Cselekedetek helyszíne

magyar	lengyel	német	kínai
valakinek a fején táncol		jemandem auf dem Kopf herumtanzen / herumtrampeln = valakinek a fején táncol	
a feje tetején áll			
fején áll	stoi na głowie = fején áll		
valakinek a feje tetején ugrál			
valakinek fát lehet vágni a fején	ciosać/strugać komu kołki na głowie/łbie 'a fején forgatja a éket' [nem becsüli meg a másikat, hanem bántja]		
	chodzi coś (ktoś) komu po głowie 'valami jár a fején' [állandóan ugyanarra gondol]		
	jeździć / przejechać się komu po głowie 'valaki fején vezet, utazik' [leszid vkit]		骑在人民群众的头上(qi zai ren min qun zhong de tou shang) 'az emberek fején lovagol' [kihasználja a pozícióját, nem törődik másokkal]
	siedzi ktoś komuś na głowie 'a fején		

	ül' [terhére van valakinek]		
			你头上没有长出角来 (ni tou shang mei you zhang chu jiao lai) 'nem nő ki szarv a fejedén' [nem történik semmi különleges, ne aggadjál]

7. Van MÉRETE

7.1. A fej mérete

magyar	lengyel	német	kínai
olyan a feje, mint a véka			头大如斗(tou da ru dou): akkora a feje, mint egy <i>dou</i> (búza egység) (~véka)
nagy a feje, kicsi a veleje			
nagy a feje, kicsi az esze			
feje mint egy hordó, esze mint egy dió			
akkora a feje, mint a sajtár			
feje mint egy hordó/dézsza			
nagy a feje, mint a beledi ebnek			
			头大如瓜 (tou da ru gua) 'dinnye méretű fej'
	koń ma duży łeb niech się martwi `a		大头 (da tou) 'nagy

	ló feje nagy, aggódjon ő' [nem érdemes aggódni]		fej' [buta]
			头大小适中 (tou da xiao shi zhong) 'a fej közepes méretű'
			巨头 (ju tou) 'óriás fej'
			头大如球 (tou da ru qiu) 'a feje akkora, mint egy labda'
			头小如豆 (tou xiao ru dou) 'feje olyan kicsi, mint egy babszem'

7.2. A fej mint mértékegység, összehasonlítási alap

magyar	lengyel	német	kínai
egy fejhosszal megelőz / nyert / lemarad / vezet			以一头之差险胜 (yi yi tou zhi cha xian sheng) 'fejhossznyival nyer'
fejhossznyival	o głowę		
fej fej mellett haladtak	przybiec łeb w łeb	Kopf an Kopf = fej fej mellett	
egy fejjel nagyobb/magasabb, egy fejjel kisebb/alacsonyabb	Wyższy / niższy o głowę = egy fejjel nagyobb, egy fejjel kisebb	jemand ist einen Kopf größer/höher oder kleiner/niedriger = egy fejjel nagyobb/magasabb, egy fejjel kisebb/alacsonyabb	矮半头 (ai ban tou) 'fél fejjel kisebb' 高半头 (gao ban tou) 'fél fejjel nagyobb' 高我一头 (gao wo yi tou) 'egy fejjel magasabb nálam'

fejjel meghalad			
egész fejjel kimagaslott a többi közül			
emberfej nagyságú			比人头大的西瓜 (bi ren tou da de xi gua) 'fejnél nagyobb dinnye'
	bić, pobić, pogromić kogoś na głowę 'több fejhosszal megelőz vkit' [nagy fölényel győz]		

7.3. Amelynek méretét lehet növelni

magyar	lengyel	német	kínai
	puchnie mu głowa 'dagad a feje' [sok dolga, gondja van]		
		jemandem wächst der Kopf durch die Haare 'valakinek a feje túlnövi a haját' [megkopaszodik]	

8. Van TÉRFOGATA

magyar	lengyel	német	kínai
nem fér a fejembe fejébe nem fér az esze	nie mieści mi się w głowie = nem fér a fejembe	etwas im Kopf nicht aushalten 'nem bírja ki, hogy valami ott legyen a fejében' [nehezen ért meg valamit]	脑袋里放不下 (nao dai li fang bu xia) 'ezt nem lehet a fejembe elhelyezni' [érthetetlen számomra]

8.1. A kapacitását lehet növelni

magyar	lengyel	német	kínai
fejtágító előadás / tanfolyam			

9. Valamiből készült – SZUBSZTANCIA**9.1. Pozitív**

magyar	lengyel	német	kínai
aranyfej			
jó volna a fejét megaranyozni	głowa do pozłoty = jó volna a fejét megaranyozni		

9.2. Negatív

magyar	lengyel	német	kínai
kemény feje van		einen harten Kopf haben = kemény feje van	脑袋硬得象铁铸的一般 (nao dai ying de xiang tie zhu de yi ban) 'olyan kemény a feje, mintha vasból lenne'
kemény a feje bőre			
acél a feje			
vasfej			铁脑袋 (tie nao dai) = vasfej
betonfej			
fafej			木头脑袋(mu tou nao dai) 'fafej' [buta]

10. Van SÚLYA

magyar	lengyel	német	kínai
nehezebb a feje, mint a fara			
elnehezedik vala- kinek a feje			
fara fáj, fejét nem bírja			
alig bírja a fejét			
könnyű fej	z lekką głową 'könnyű fejjel'		
nehéz a feje	ma ciężką głowę = nehéz a feje z ciężką głowa 'nehéz fejjel'		
megkönnyebbült a fejem			

11. Van ALAKJA

magyar	lengyel	német	kínai
olyan a feje, mint a/egy biliárdgolyó			

1. táblázat

ÖSSZEGZÉS

Az egynyelvű szótárak és kínai korpusz frazeológiai kapcsolatai vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a fej nyelvi képerre vonatkozóan a TARTÁLY séma közel univerzálisnak tekinthető. A táblázatokat összevetve a profilon belül hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg, előfordul ugyanis, hogy a séma bizonyos részei az egyes nyelvekben teljesen hiányoznak. A kínai nyelvben például a fejről nem lehet semmit levenni, a fejnek nincs teteje, illetve fedele, továbbá a fejben lévő tartalom csak negatív objektumokra vonatkozik, ami azt jelenti, hogy hiányzik egy axiológiai kategória. A német nyelvben a fejben zajló folyamatok nem veszélyeztetik annak épségét, a lengyel nyelvben hiányoznak a fej felületére vonatkozó nyelvi kifejezések. Sem a német, sem a lengyel nyelvben nem találtunk példát arra, hogy a fejbe bele lehetne tekinteni, ezekben a nyelvekben viszont a fejről le lehet venni dolgokat, míg a magyarban és kínaiban ez nem lehetséges.

Számos esetben a séma egyes részei eltérő módon kidolgozottak. Példaként említhetjük a kínai nyelvben talált, a többihez képest nagyszámú nyelvi példát arra vonatkozóan, hogy a fejen megtalálható más objektumok (tárgyak) is, vagy a lengyelben a fej bemenetére, illetve a németben a fej negatív tartalmára vonatkozó nagyszámú példát.

A 2. táblázat számokban fejezi ki az egyes nyelvek közötti hasonlóságokat és különbségeket.

		magyar	lengyel	német	kínai
Összes nyelvi példa		166	102	62	93
Mind a négy nyelvben azonos	6				
Három nyelvben azonos	26				
11		X	X	X	
7		X	X		X
7		X		X	X
Két nyelvben azonos	34				
	13	X	X		
	9	X		X	
	4	X			X
	1		X	X	
	6		X		X
	0			X	X
Csak egy nyelvben létezik		70	32	20	34

2. táblázat

A szám adatok alapján leszögezhetjük, hogy bár vannak hasonlóságok, az azonos kifejezések száma igencsak alacsony a vizsgált korpuszban. Mindennek háttérében az eltérő kontextust véljük felfedezni, hiszen a vizsgált nyelvek, főleg a kínai más kultúrkörhöz tartoznak. A *'hamut hint/szór a fejére'* kifejezés például a magyar, lengyel, német nyelvekben a katolikus egyház szertartásához köthető, míg a kínai nyelvben ugyanez a kifejezés a orvoslással függ össze, tehát a hamunak gyógyító, fertőtlenítő funkcióját emelik ki. A fizikai kontextusra, konkrétan a klímára visszavezethető az eltérés, mely szerint a *'vizet önt a fejére'* kifejezés is megtalálható a nyelvekben, de a kínaiiban a többivel ellentétben pozitív asszociációja van, vagyis jóleső érzés, ha valakinek vizet öntenek a fejére, vagyis lehűtik.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a szótári definíció a TARTÁLY séma alapján alig találkozik a konceptuálizációval, amit a vizsgálat alapján levezettünk. Ahhoz viszont, hogy ezt tényként állapítsuk meg, a fej konceptuálizációjának további profilját is megvizsgáltuk. Az eredményekről következő cikkünkben számolunk be.

Források

www.cncorpus.org

A magyar nyelv értelmező szótára 1984: Akadémiai Kiadó, Budapest.

Anusiewicz J. – Skawiński J. 1996: *Słownik polszczyzny potocznej*. Warszawa-Wrocław.

Bąba S. – Liberek J. 2002: *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa.

Brückner, Aleksander 1927: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.

Cienkowski, Witold. 1993: *Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa.

Doroszewski Witold, Skorupka Stanisław, Aduerska Halina 1968: *Słownik języka polskiego*. PWN, Warszawa

Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. Dudenverlag, Dudenverlag, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.

Duden. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik* 2008. Dudenverlag, Mannheim, Leipzig

Magyar szókincstár 1998. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Modern Chinese Dictionary 2003. The Commercial Press (Beijing).

O. Nagy Gábor 1976: *Magyar szólások és közmondások*. 2. kiadás. Gondolat, Budapest.

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva 1991: *Magyar szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

O. Nagy, Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Budapest.

Oxford Advanced Learner's English-Chinese Dictionary 2004. The Commercial Press & Oxford University Press.

Pawlus M., Gajewska B. 2000: *Słownik synonimów i antonimów*. Bielsko-Biała.

Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003: *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Schemann, Hans 1993: *Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext*. Klett Verlag, Stuttgart-Dresden.

Skorupka Stanisław 1974: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa.

Skorupka Stanisław 1990: *Słownik wyrazów bliskoznacznych*. Warszawa.

Sobol Elżbieta 1999: *Ilustrowany słownik języka polskiego*. Warszawa.

Zaicz Gábor (szerk.) 2006: *Etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Felhasznált irodalom

Bańczerowski, Janusz 2006: A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei. *Magyar Nyelvőr* 130: 187–198.

Bańczerowski, Janusz 2008: *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság nyelvi képe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Továbbmutató irodalom

Balázs Géza (szerk.) 2011: *Nyelvészetről mindenkinek. 77 nyelvészeti összefoglaló*. Budapest: Inter.

Bańczerowski, Janusz 2000: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE BTK.

Bańczerowski, Janusz 2012: A frazeológia mint az emberi világkép tükröződése. *Magyar Nyelvőr* 137/4: 457–461.

Bárdosi Vilmos (szerk.) 2011: *Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest: Tinta Kiadó.

- Kövecses, Zoltán 2006: *Language, Mind and Culture – a Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán 2005: *Metaphor in Culture – Universality and Variation*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán 2010: *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Lian, Shuneng 2002: On Modes of Thinking between Chinese and Westerners. In: *Foreign Languages and Foreign Language Teaching – Academic Journal of Dalian Foreign Language College* 2002/2.
- Lian, Shuneng 1993: *Contrastive Studies of English and Chinese*. Higher Education Press.
- Yu, Ning 1998: *The Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective from Chinese*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- Yu, Ning 2008a: Metaphor from body and culture. In: Raymond W. Gibbs (ed.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yu, Ning 2008b: The relationship between metaphor, body and culture. In: Roslyn M. Frank, René Dirven, Tom Ziemke, Enrique Bernárdez (eds.): *Body, Language and Mind*. Vol. 2: Sociocultural Situatedness. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 387-407.
- Yu, Ning 2009: *From Body to Meaning in Culture: Papers on Cognitive Semantic Studies of Chinese*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.

JELMAGYARÁZAT

'...' szó szerinti fordítás

= azonos jelentés

[...] magyarázat

A tanulmány az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola a Szláv Nyelvtudományi és a Kulturális Nyelvészeti Programjának keretében 2013. évben tartott „Kogníció, kommunikáció, világkép” tantárgy foglalkozásain született. Kurzusvezető: Bańcerowski Janusz.

Lektorálta: Bańcerowski Janusz

Kisebb közlemények

Molnár Evelin

**A MAGYAR RABÉNEK KÉPI VILÁGA.
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÖRTÖN ÉS A RAB METAFORA
MEGNYILVÁNULÁSI FORMÁIRA****1. Bevezetés, hipotézis**

Jelen írás tárgya a magyar rabénekek képi világának tanulmányozása, az egyes kifejezések mögött meghúzódó háttértartalom felfejtése. A vizsgálat elsősorban a szövegek metaforikájára – jelesül a börtönnel és a rab személyével kapcsolatos metaforákra – terjed ki. Ismeretes ugyanis, hogy a népdalokat milyen átfogó szimbolikus rendszer hatja át, melyek megfejtése nem ritkán megoldhatatlan nehézséget okoz, így ezen esetekben csupán a valószínűsítés marad.

Hazánkban a népdalok szövegeire irányuló tudományos vizsgálódások csak az 1970-es években indultak meg, mivel eddig ez háttérbe szorult az énekek másik összetevője, a dallam mögött. Nagy L. János a két alapelem viszonyát fejtegető tanulmányában közölte Kodály-idézettel tökéletesen szemlélteti a zenei oldal korábbi privilégiumát: „A népdal *vokálszöveg*, igazi élete csak az énekekben van, szöveg dallam nélkül nem teljes mű. A két alkotóelem közül még a dallam a fontosabb, mert eredetibb és állandóbb” (Nagy L. 2012: 185). Hasonlót olvashatunk Ortutay Gyulától a *Magyar népdalok* című kötet előszavában: „A régi, klasszikus tanulmányok óta ugyanis – már Kodály felpanaszolta – szinte senki sem foglalkozott a népdal szövegeinek kínáló tanulságaival” (Ortutay 1970a: 8). Ez indokolja azt is, hogy kiadásában csak szövegeket közöl dallam nélkül – így kívánta az említett probléma orvoslásához legalább a hiányzó alapot megteremteni. Ebből adódóan a szakirodalomban egy új irányvonalat képvisel az effajta hozzáállás őseink közös lírai kincséhez. Ezt az úttörő szemléletet napjainkban többek között Szelid Veronika Petra, Baranyiné Kóczy Judit, illetve Nagy L. János képviselik, akik közül előbbi a csángó nyelvhasználatban – ezen belül is a népdalban – vizsgálja elsősorban a szerelemmel kapcsolatos metaforákat, Baranyiné részletesen foglalkozik például az orientációs metaforák megjelenésével a magyar népdalok természeti kezdőképeiben, Nagy L. János pedig a dallam és a szöveg kapcsolatára fókuszál (Szelid 2007, 2012; Baranyiné 2008, 2012; Nagy L. 2011, 2012). A kérdéskör tehát egyértelműen további elemzésekre szorul.

A fentiek és a csekély számú szakirodalom nyomán a vizsgálat kimenetelére vonatkozó előzetes hipotézis a következőképpen foglalható össze: a népdalok a mellőzött csoportjában – nevezetesen a rabénekekben – is meghatározó jelentőséggel bír a lehető legnagyobb stilisztikai hatás elérésének kívánalma, azaz a börtönre és a rab személyére utaló metaforáknak a jelen korpuszban változatos megjelenési formái adatolhatóak majd.

2. A vizsgálat megalapozása

2.1. A metafora

A népdalok metaforarendszerének tanulmányozásához elsősorban a szóban forgó alakzat újfajta, kognitív megközelítésmódja szolgáltat alapot, melynek segítségével pontosabb és kidolgozottabb képet kaphatunk a megfigyelt jelenség mi-benlétéről. Ebből adódóan elsőként a még napjainkban is kibontakozóban lévő, fejlődő irányzat alapvetéseit ismertetem a téma kontextusában, majd saját ész-revételeimet is ennek fényében kívánom megfogalmazni, következtetéseimet levonni.

A metaforát kognitív nyelvészeti szempontból magyar viszonylatban a legátfo-góbban Kövecses Zoltán, illetve Tolcsvai Nagy Gábor vizsgálta, ezért az alábbi rövid áttekintésben az ő elemzéseikre támaszkodom (Kövecses 2005, Kövecses 2010, Tolcsvai 2004).

A témával kapcsolatban az egyik legalapvetőbb feladat a **fogalmi metafora** és a **metaforikus nyelvi kifejezések** kategóriájának az elkülönítése. Az előbbi egy fogalmi tartománynak egy másik fogalmi tartomány terminusaival történő meg-értését jelenti; az utóbbi pedig ezzel szorosan összefügg, hiszen azok a szavak vagy kifejezések tartoznak e gyűjtőnév alá, melyek a konkrétabb fogalmi tarto-mány terminológiájából kerülnek ki. Egyszerűbben: az elméletben meglévő me-taforákat úgy öntjük szavakba, hogy egy absztrakt fogalomkört egy másik, sok-kal inkább körülhatárolt, konkrétabb fogalomkör szókészletével határozzuk meg. A kettő közötti kapcsolat tehát abban áll, hogy a nyelvi kifejezések (a beszéd elemei) megjelenítik, explicitté teszik a fogalmi metaforákat (a gondolkodás ele-meit). Ezt a következő képlet mutatja szemléletesen: [A] fogalmi tartomány (pl. EMBERI ÉLET) = [B] fogalmi tartomány (pl. ISKOLA) → fogalmi metafora: AZ ÉLET EGY ISKOLA. Ez alapján elkülöníthető a fogalmi metafora két fogalmi tartománya: a **forrástartomány**, ahonnan a metaforikus kifejezések származnak (pl.: ISKOLA), illetve a **céltartomány**, amelyet a forrástartomány segítségével próbálunk meg-érteni (pl.: EMBERI ÉLET). Mindennek alapja pedig az ún. **leképezés** a két jelen-tésmátrix, vagyis két konceptuális alapú szemantikai szerkezet között. Lényege, hogy minden metafora esetében létezik a megfeleléseknek egy szisztematikus rendszere, amelyben a forrástartomány bizonyos elemei megfelelnek a céltarto-mány bizonyos elemeinek. Tehát a kapcsolódás nem véletlenszerűen megy vég-be, a leképezés pedig a mindennapi, testünkkel kapcsolatos tapasztalatainkra és a hasonlóságra épül (Kövecses 2005: 19–28, Kövecses 2010: 79–86., Szabó 2012: 88–89, Tolcsvai 2004: 148–151). A jelentésképződés és jelentésváltozás „meghatározó alapképlete”, a metaforizáció így a helyettesítő alkalmazás egyik megnyilvánulásának tekinthető, melyben két korábban nem egymáshoz tartozó elem fonódik össze (Szerecz 2012: 93–96).

„Az adott forrástartomány akár több céltartomány elérését is biztosíthatja, illetve egy céltartomány számos forrástartományon keresztül is értelmezhető. Az előb-bit a forrástartomány »hatókörének«, míg az utóbbi a céltartomány »kiterjedé-sének« hívjuk” (Kövecses 2010: 83). Szabó Réka a szimbólumok segítségével a többszörösen felhasznált forrástartományok közti összefüggésre is magyarázatot ad, ugyanis véleménye szerint a szimbólumok és a fogalmi metaforák kapcsolat-ban állnak egymással. Még hozzá igen szoros kapcsolatban: koncepciójában a metafora a tudatosítás eszköze, amellyel szavakba öntjük a szimbólum (a kép)

jelentését. Ez alapján a többszörösen felhasznált forrástartományok (a konkrét elemek, melyekkel a céltartományokat kifejezzük) a szimbólumok jelentése által – eltérő mértékben ugyan, de – összekapcsolódnak (Szabó 2012: 87–92). Az tehát, hogy egy adott forrástartomány mely céltartományokat jelenítheti meg, egyáltalán nem esetleges.

A metafora azonban nem kizárólag nyelvi jelenség, ugyanis számos más területen jelen van: gondolkodásunkban, társadalmi és kulturális jelenségekben, testi tapasztalatainkban és az agy neurális felépítésében (Kövecses 2010: 88–89). A későbbiekben vizsgált rabénekek esetében e megállapításnak különösen nagy jelentősége van, hiszen nemzeti kultúránk központi elemeit képviselik e népdalok – képi világuk ősi motívumokat idéz meg, gondolkodásunk alapvető struktúráját szemléltetve ezzel. Szelid is utal rá, hogy a szöveg, a szavak a népdaloknál talán a többi műfajhoz képest is sokkal nagyobb nyomatékkal bírnak: a konkrét jelentés, az ún. „fedőtörténet” mögött meghúzódó tartalom, azaz a tulajdonképpeni mondanivaló a kor embereinek és az énekesnek az életfelfogásáról, szerelemről, erkölcsről alkotott nézeteiről, belső, eltitkolt gondolatairól vall (Szelid 2012: 124).

De vajon hogyan különböztethetjük meg egymástól a metaforák változatos skáláját? A csoportosítás különféle módon, több szempontból végezhető el, melyek közül csak néhányat – az írás kapcsán fontosnak ígérkezőeket – tekintek át. Kognitív funkció szerint három csoport különíthető el: az **orientációs/irányultsági** metaforák (pl.: FENT JÓ, SOK; LENT ROSSZ, KEVÉS) szerepe, hogy „a célfogalmak egy bizonyos csoportját egymással összefüggő, koherens térbeli rendszerbe foglalják” (Kövecses 2010: 92), valamint értékelő funkciójuk is kulcsfontosságú; az **ontológiaiak** „AZ ÉRVELÉS ÉPÜLET”-típusú képek, amelyeknek lényege, hogy az elvont jelenségeket általános kategóriákba (pl.: tárgyak, anyagok, tartályok) sorolják; a **szerkezetiek/strukturálisak** pedig „A VITA HÁBORÚ”-típusúak, amelyek a fogalmi tartomány szerkezetét a céltartományra alkalmazva segítik elő a céltartomány megértését (Kövecses 2005: 48–52, Kövecses 2010: 90–92, Tolcsvai 2004: 148–151).

Konvencionalitás szerint lehetnek **konvencionalizáltak**, azaz szokványosak, könnyen érthetőek, gyakoriak, melyek legtöbbször az átlagember mindennapi beszédét is áthatják; valamint **nem konvencionálisak**, tehát újszerűek, melyek felfejtése meglehetősen nagy konstruktív energiát igényel annak következtében, hogy a forrás- és a céltartományok között viszonylag jelentős a távolság (Kövecses 2005: 45–48, Kövecses 2010: 90–91).

2.2. A magyar rabénekek történeti és műfaji vonatkozásai

A kutatás tárgyát képező magyar rabénekek vizsgálatát a fentebb ismertetett kontextusban átfogóan nem végezték el egészen napjainkig, illetve nyelvterületünk népdalkincsének is csak kis – ezzel együtt vagy ebből adódóan pedig meglehetősen háttérbe szorított – részét alkotja e csoport. Következésképpen a szakirodalom, melyet az alábbiakban tekintek át röviden, meglepően csekély információval szolgál róluk.

E műfaji kategória a 18. század vége felé kezdett megjelenni az első betyármotívumokkal összefonódva: Stoll Béla közölt egy 1782-ből való népi versezetet, melyben a különféle alkalmi, személyes részletek közt jól ismert rabmotívumok is feltűnnek – szó szerint megegyezve újabb kori, hiteles följegyzésekkel (MN 1988: 549). E dalok korábbi századok rabénekeiből, balladáiból és bujdosóénekeiből a 19. századi betyárvilággal párhuzamosan létrejövő epikus énekek. Egyik fő ismertetőjegyük Vargyas Lajos véleménye szerint az, hogy nincs cselekményük, a szövegek ugyanis a valamilyen vétség miatt elítélt foglyok sorsáról, börtönbeli testi-lelki gyötrelmeiről szólnak, de magáról a büntettről semmi közelebit nem tudunk meg (Balassa–Ortutay 1979: 468–469, Katona 1979: 359).

A rabénekek hasonló módon építkeznek, mint a lírai népdalok: egy-egy szokásos motívumot, konvencionizált sémát a legkülönbözőbb sorrendben és mindig némi átalakítással fűznek fel egy bizonyos gondolati szálra. Általában egyes szám első személyben szólnak [„*Mikor mentem Komáromba:*” (4)], vagy régies kezdőformulát használnak [„*Hallottad-e hírét / Zalaegörszögnek?*” (20)]. Az elfogatás okáról tehát szinte semmit sem tudunk meg, a tárgyalás lefolytatására is csak utalás történik, viszont annál jobban részleteződik a panasz [„*Nehéz vasban vagon / A kezem, a lábom*” (6); „*Ó, én szögén lélok, nyomorodott árva,*” (27); „*Zúzos a tömlöc ajtaja, / Süvölt a szél bé alatta.*” (32)] (Katona 1979: 359–360).

Az ilyen műfajú népdalok jelentős részét a Dél-Alföldről ismerjük, ahol 1868 és 1871 között Ráday Gedeon gróf betyárirtó törvényszéke működött, illetve Erdélyből és Moldvából is előkerült néhány darab. Érdekes, hogy női rabénekekkel is találkozhatunk, bár ezek újabb keletkezésűek, és sokkal közelebbi típusokonai egymásnak, mint a többiek (Balassa–Ortutay 1979: 469, MNL 1982: 294–295). Az általam vizsgált korpuszban két ilyen, nem férfiakhhoz kötődő szöveg van.

3. A rabénekek metaforikája

3.1. Adatok

Kutatómunkám során az Ortutay által szerkesztett *Magyar népdalok* című gyűjtemény második kötetében közölt negyvennégy rabéneket vettem alapul (Ortutay 1970b: 499–541) (l. Források). A források területileg igen széles körből kerültek ki: amellett, hogy – a fentiek értelmében – itt is túlsúlyban vannak az Alföldről (Bihar, Hajdú, Békés, Csongrád, Torontál) és az akkori országrész délkeleti részéről (Erdély, Székelyföld, Moldva) származó dalok, találhatunk Baranyából, Arad környékéről, Somogyból, Szatmárból, Zalából, valamint a Bács-Bodrog vidékéről való korpuszt is.

Vizsgálatom fókuszában elsősorban a börtönélet egyes tényezőivel kapcsolatos kifejezések állnak – jelesül a BÖRTÖN, illetve a RAB metafora fogalmi tartományának egyes megnyilvánulási módozatai. Így a következőkben rendszerbe foglalva ismertetem ez irányú megfigyeléseim eredményeit – lehetőségeimhez mérten a kognitív metaforaértelmezés minél célzottabb tekintetbe vételével. [Az egyes népdalokra a dolgozat egészében az Ortutay szerkesztette kötet számozása (Ortutay 1970b: 499–541) alapján hivatkozom az idézetek utáni zárójelben.]

3.2. A BÖRTÖN metafora

A rabénekek metaforarendszerének tárgyalásakor a legalapvetőbb feladat a börtön-motívum megjelenési módozatainak részletes ismertetése, hiszen erre irányuló utalások a szövegek jelentős részében megfigyelhetők. Igen változatos kép rajzolódik ki a tekintetben, hogy az egyes jelentésmátrixok közötti kapcsolat mikor, hogyan, mi alapján, milyen képzettársítás eredményeképpen jön létre, azaz, hogy az adott fogalmi metaforán belül éppen melyik konceptuális tartomány profilálódik, helyeződik előtérbe.

3.2.1. A BÖRTÖN OTTHON

Az egyik leggyakrabban előforduló szerkezet A BÖRTÖN OTTHON strukturális metafora, mely az otthoni környezet elemei által jelenítődik meg a népdal keretein belül. Ehhez a legegységelműbben az egészre vonatkozó „*az én szobám*” (11, 14) fordulat kapcsolódik, mely az egyes szám első személyű birtokos személyjellel érzékelteti, hogy a cellát a rab sajátjának tekinti, sőt ezt még a személyes névmás külön szerepeltetésével nyomatékosítja is. A hasonlítás alapja abban rejlik, hogy a raboskodó személy elítélése okán már nem szerettei körében éli életét, hanem egy mesterségesen kialakított, magányos és rideg helyen – ahhoz kell tehát alkalmazkodnia, hogy mindennapjait már csak egy zárkában töltheti, elzárva a külvilágtól, amelyet így kénytelen otthonának tekinteni.

A hazai milió egésze mellett azonban a részeire való utalás is megfigyelhető. A TÖMLÖC TETEJE TAKARÓZÓ PÁRNA (26), DUNYHA (30); A TÖMLÖC FENEKE VETETT ÁGY (30); A TÖMLÖC OLDALA HÁLÓTÁRS (20) olyan szerkezeti metaforák, melyek az egyes tárgyak térbeli hasonlóságaira építenek – hiszen az alvó testét tekintve a takaró felette, az ágy alatta, a hálótárs pedig mellette helyezkedik el. A KÉT SOR TÉGLA (14), A KÉT SZÁL DESZKA (10) NYOSZOLYA; A KÍGYÓK, BÉKÁK SZEME ÉGŐ GYERTYA (26, 38) szintén az adott alakzat előbbi csoportjához sorolható. Azonban ez esetben a funkcióbeli sajátosságok emelődnek ki: a téglák és a deszkák tölti be az alvóhely szerepét, az állatok világító szeme a gyertyáét.

Az otthonnal kapcsolatos metaforákról általánosságban megállapítható, hogy csaknem teljes kifejtettségük mellett konvencionalizáltak is tűnnek: felfejtésük nem vesz igénybe nagy konstruktív energiát, tehát a két elem közötti kapcsolat könnyen fellelhető a befogadó számára.

3.2.2. A BÖRTÖN TEMETŐ ~ TEMETÉS

A börtön más kontextusokban is megjelenik: közülük az egyik A BÖRTÖN HALÁL strukturális metafora, amelynek változatos kifejezőmódjai figyelhetők meg az egyes szövegekben. Maga a szerkezet sehol sem szerepel szó szerint kimondva, általában a halálhoz fűződő fogalmakra való célzás a fő irányvonal. A BÖRTÖN metafora ily értelmezésében az a fajta megközelítésmód jut érvényre, amely a fogóság meggyötrő, megölő voltát, az élettől való elzártságot hangsúlyozza – így a konceptuális tartományok közül az előzőekkel ellentétben nem az alkalmazkodás,

hanem a kibírhatatlan szenvedés helyeződik előtérbe. A metafora megnevezése ebben az esetben nem egyértelmű, mert a temető konkrétabb, mint a temetés, viszont a metaforához kapcsolódó képek inkább a temetési folyamatra utalnak, nem pedig annak helyszínére.

Itt is megtalálhatóak a halál egyes motívumaira visszavezethető almetaforák. Ilyen A VACSORA EGY KESERVES SÓHAJTÁS (7), amelyben egyértelműen a halál előtti pillanat egyik jellemző momentuma ismerhető fel, valamint A TÖMLÖC TETEJE SZEM-FEDÉL (29), A VASAK CSÖRGÉSE HARANGOK (29), A KÍGYÓK SZEME LÁMPÁSOK (29) képszerű szerkezetek, amelyek pedig a temetés jelenetét idézik fel a hallgatók/olvasók emlékezetében – szintén a szóban forgó alakzat stilisztikai imaginatív erejének felhasználásával.

Ezekon kívül több, más felépítésű kifejezés is utal a börtön végső, pusztító volta-ra: „*halálszentenciát*” (12), „*szentenciát*” (14), „*fekete könyvet*” (13), „*hervasztasz*” (28), „*fekete fölhő*” (36), „*nagy sütétségbe*” (37), „*...asztalkám / Gyásszal van befestve*” (38), „*köporsó*” (39), „*fekete pöcsétös levél*” (40), „*körösztfámra*” (40), „*temetőbe*” (44), „*sírhatsz*” (44), „*jajszóval*” (44). E nagyfokú képszerűségről tanúskodó, változatos, és kivétel nélkül negatív variációk rendkívüli módon kitágítják, kiterjesztik A BÖRTÖN HALÁL strukturális metafora fogalmi tartományát, és egyértelművé teszik, hogy a rabságból az út már nem vezethet az élet felé.

A harmadik csoportba azon lexémák sorolhatók, melyek konkrétan az elmúlással vannak kapcsolatban, és szó szerint ezt fejezik ki, azaz maga a halál szó szerepel bennük: „*meghalok*” (28), „*megváltó halál*” (38), „*halál*” (37).

E fejezet zárásaként egy érdekes és éppen ezért külön figyelmet érdemlő problémával foglalkozom – nevezetesen a következő sémát követő szerkezetekkel: „*Szabadkai mögyeháza / Márvánkűből van kirakva.*” (40), „*A labonyi börtön alja / Márványkőből van kirakva.*” (43). Valószínűleg mindenki számára egyértelmű, hogy e képek nem vonatkozhatnak másra, mint a halálra, hiszen a márvány, e jéghideg kő, a temetőbeli sírkövek jellegzetes alapanyaga – ezáltal a börtön egyfajta kriptává, a rabok pedig halálra ítéltté válnak. Emellett a halott bőrét is szokták hozzá hasonlítani. A metafora hatóerejét különösen megnöveli az a tény, hogy általában a dalok legelején szerepelnek, kezdősorokként, tehát e központi helyzetük révén befolyásolják a szöveg egészét, előre meghatározzák annak alaphangulatát.

Mindezek alapján összefoglalóan megállapítható A BÖRTÖN HALÁL metafora szerkezetéről, hogy – hasonlóan az előzőekhez – meglehetősen konvencionalizáltak, a forrás- és a céltartományok között a legtöbb esetben nem nagy a távolság, a képzettársítások megfejtése tehát könnyen kivitelezhető. Viszont e gyakori formák egyáltalán nem tűnnek elcsépeltek – ahogy ezt az ilyen esetek többségében tapasztaljuk –, mivel az egyes népdalok számtalan variánst sorakoztatnak fel egyazon fogalmi metafora kifejezésére.

3.2.3. A BÖRTÖN BÁNAT

A börtönnel kapcsolatosan egy másik, a fentiekhez viszonyítva kevésbé kifejtett, és ritkábban alkalmazott strukturális metafora A BÖRTÖN BÁNAT, mely általában a rabénekekben is ebben a formában jelenik meg: „*Bánatos fejemet / Búnak leeresztem.*” (6), „*Egyig nem tudtam, mi a bú.*” (9). Egy szerkezetre viszont érdemes külön kitérni: „*Azon egy pohár bor / Bánattal van a tele.*” (38). E megkülönböztetett figyelem oka, hogy ez esetben egy egyáltalán nem szokványos képpel találkozhatunk, amelynek alapja A BÁNAT FOLYADÉK, BOR szerkezeti metafora. A hagyományban, így a nép körében is a bor egyfajta éltető erőnek számít, itt viszont e különös képzetársítás eredményeképpen pont az ellentétét látjuk: bánattá, az élettől való eltávolodás kifejezőjévé válik. Emellett még mintegy kerektek közé is szorítja az érzést azáltal, hogy a telítettség kategóriáját rendeli hozzá a pohár fogalmának segítségével – jelezve a szenvedés kizárólagos voltát.

A fogság „élményköre” kapcsán tehát ezen esetekben egyfajta köztes megoldás jut érvényre, profilálódik a két véglet között: nem otthon, de nem is halál a szabadságvesztés, inkább – ebben az élethelyzetben, e körülmények hatása alatt – természetszerűleg fennálló gyötrelém.

3.2.4. A BÖRTÖN A SZERELEMTŐL VALÓ ELSZAKÍTOTTSÁG

Néhány szövegben a börtön nyelvi kifejezés konceptuális alapjának hatókörén belül a kedvestől való távollét állapota kerül fókuszba, azaz ez lesz a figura. Az így létrejövő szerkezet: A BÖRTÖN A SZERELEMTŐL VALÓ ELSZAKÍTOTTSÁG strukturális metafora, melynek nyelvi megnyilatkozásai kontextusában igen változatos kép rajzolódik ki. Ezt támasztják alá többek között az „*Éltöm elveszni nem bánom, / Csak a babámat sajnálom.*” (15); valamint a „*Búsan szóll a fülemüle, / Ki a párját elvesztette.*” (32) idézetek. Utóbbi esetben annak eredményeképp, hogy egy természeti képbe ágyazott újabb strukturális metafora – A SZERELMESEK FÜLEMÜLÉK – jelenik meg, az alaptartalom kétszeresen is profilálttá válik – ugyanis több népdal tanúsága szerint e madárfaj említése két ember összetartozásának kedvelt példája.

Igen erős azon metaforák hatása is a vizsgált korpuszban, melyek a sárga színt helyezik a figyelem középpontjába. E motívum néhol egy természeti képben található meg, mint például: „*Megsárgult levelek a földre lehullnak.*” (24). Ebben A SZERELEM LEVÉL strukturális metafora tűnik fel, amelynek elmúlását a levelek színe és lefelé irányuló mozgása érzékelteti. Az irány bevezetése, szerepeltetése egy további képet indukál, jelesül A LEFELÉ ROSSZ orientációs metaforát. Itt tehát egy mondaton belül többszörösen kifejeződik a kapcsolat végére való utalás. Más helyeken pedig egyszerűen csak önmagát nevezi sárgának a dal lírai alanya: „*sárga vagyok*” (7). A fentiekből arra lehet következtetni, hogy a színhez társított sajátos, csakis a népdalokra jellemző konceptuális tartalom alapja a mindennapokban tapasztalt jelenségek sokasága, melyek mind valaminek az elmúlására, a befejezésére, a végére vonatkoznak, hiszen az őszi tájnak, a beteg embernek, a növények száradásának is elsősorban ez a jele.

A rabénekek többségéről elmondható, hogy e fogalmi metafora tekintetében rendkívüli nyelvi kifejezésbeli változatosságot és kifejtettséget mutatnak, hiszen,

mint látjuk, nemcsak egyszerű és magától értetődő hasonlóságokra épít, hanem sokkal összetettebb módon is (például a fogalmi metafora alá tartozó különféle más metaforák által) érvényre juttatja azt a tartalmat, melyet minél képletesebben, pontosabban és esztétikusabban akar megfogalmazni.

3.3. A RAB metafora

A rabénekek metaforarendszerének a börtönnel kapcsolatos szerkezetek mellett másik fontos alapösszetevője a rab személyére, és ezáltal helyzetére való utalás. Az előző fejezetben leírtakhoz hasonlóan itt is többféle megközelítésmód jut érvényre, azaz különféle konceptuális tartományok kerülnek előtérbe, melyek még dalonként is meglehetősen eltérő formát öltenek. Mindez pedig nagymértékben hozzájárul az egyes szövegek kifejezőerejének növeléséhez, képi világának gazdagításához. Egy közös vonás viszont felfedezhető az egyes fogalmi metaforák között: egy kivételtől eltekintve mindegyik valamely a társadalom peremére szorult személlyel azonosítja a foglyot. Vizsgálataim során meglepően fantáziadús és kiforrott stilisztikai érzékről tanúskodó változatokat figyeltem meg.

3.3.1. A RAB ÁRVA

A tanulmányozott énekek jelentős hányadában találhatóak különféle RAB-metaforák, melyek közül az egyik legmeghatározóbb csoportot A RAB ÁRVA-típusú strukturális metaforák adják. E szerkezetek esetében a fogságnak azon vonása profilálódik, hogy a szabadságvesztett egyén magányos, idegen környezetben éli mindennapjait – távol otthonától, szeretteitől, barátaitól –, úgy érzi, minden és mindenki magára hagyta. E tartalom fejeződik ki a következő részletekben: „*Ó, én szögén lélok, nyomorodott árva,*” (27); „*– Árva vagyok, árva,*” (35). Az utóbbiban mindenféle magyarázat nélkül, egyszerűen csak rögzíti állapotát és saját sorsáról alkotott véleményét a lírai alany, azonban az „*árva*” szó ismétlésével nyomatékosítja mondanivalóját. Az előbbiben viszont a jelzők által jobban kifejtetté válik a kívánt tartalom, hiszen a „*nyomorodott*” melléknév, illetve a „*szögén lélok*” jelzős szerkezet egyaránt magyarázatul szolgálnak arra a kérdésre, mi az a figura, mely az alap viszonylatában profilálódik: a raboskodásból fakadó sajnálat-raméltóság, valamint meggyötörtség.

E metafora a befogadók számára könnyen érthető, azaz konvencionális, hiszen a mindennapokban is jelen lévő, gyakori képzettársításokról van szó, illetve a forrás- és a céltartományok között is kicsi a távolság.

3.3.2. A RAB NÉMA

Bizonyos népdalok szövegeiben a rab mint néma jelenik meg, aki az egyik legalapvetőbb emberi képességtől, a beszéd lehetőségétől van megfosztva. A fogoly ez irányú panaszai hangzanak fel a következő sorok stilisztikai hatású képeiben: „*Olyan vagyok, mint egy néma, csak nézek.*” (8); „*Én is szólnék, hogyha tudnék,*”

(32). Az első egy hasonlat által, a második pedig egy körülírás segítségével fejezi ki ugyanazt a tartalmat, mely szerint a magányban szenvedő fogoly egyedülléte és külvilágtól való elzártsága okán képtelen a kommunikálásra, tehát arra a cselekvésre, ami magától értetődően minden egyén elodázhatatlan alapigénye – e nélkül nem élet az élet, üressé, unalmassá és értéktelenné válik a földi lét.

3.3.3. A RAB EB

A börtönben tartózkodó személyre vonatkozó harmadik – pejoratív tartalmat hordozó – szerkezet A RAB EB strukturális metafora. Ez esetben az aktivált teljes fogalmon belül a figyelem fókuszja a szabadság korlátozottságára, a kiszolgáltatottságra helyeződik, melyet a következő részlet egyértelműen igazol: *„Ha begyün a hajdú, fokos a kezibe; / Úgy néz ránk, mint hóhér láncon tartott ebre.”* (27). E kétsoros idézetben két hasonlat (hajdú – hóhér, rab – eb) érzékelteti a fogoly emberhez méltatlan „életkörülményeit”, illetve szembetűnő azon jelenség is, hogy a rabság fogalmához a halál képzete rendelődik. A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy e metafora keretein belül is a szabadságát vesztett egyén keserű panasza, szenvedéseinek embertelensége fejeződik ki az alakzat stilisztikai kifejezőerejének segítségével.

3.3.4. A RAB HALÁLRAÍTÉLT

A 3.3.3. pontban már megemlített a rabság halállal való kapcsolata, valamint A BÖRTÖN HALÁL metafora (3.2.2.) is e nézetet erősíti. Ennek megfelelően valóban számos olyan elemet tartalmaznak a vizsgált énekek, amelyek A RAB HALÁLRAÍTÉLT szerkezeti metaforán alapulnak.

Egyrészt visszaköszönnek a fentiekben tárgyalt motívumok: a sárga szín és a márványkő. Előbbire példa a *„sárga vagyok”* (7, 19, 31) kapcsolat ismétlődése, utóbbit megjelenítő képek és lexémák pedig a *„Szabadkai mögyeháza / Márvánkűből van kirakva”* (40) és a *„márványkő”* (43). Másrészt a szövegekben a sárga színen túl a hervadás, hervadtság szintén nagy hangsúlyt kap, amely az élet emberi testből való kiáramlását szimbolizálja: *„hervadt két orcámra”* (12), *„mőghervadtam”* (20), *„hervadt orcám”* (27), *„Inaim lankannak, szívem elhervadt”* (27), *„hervadtan”* (28), *„Piros orcám meghervassza”* (40). A színek, illetve azok hiánya a lassú szenvedést, a fokozatosan végbemenő elmúlást helyezi a fókuszba.

Ezek mellett a temetés jellegzetes velejárói is az adott alakzat konceptuális hatóköréhez kapcsolódnak: *„halálszentenciát”* (12), *„szemfedelem”* (29), *„harangjaim”* (29), *„lámpásaim”* (29), *„koporsó zártára”* (39), *„körösztfámra”* (40), *„temetőbe”* (44). E szavak a legkarakteresebb tényezőket kiemelve teszik felismerhetővé az adott forrás- (HALÁLRAÍTÉLT) és céltartomány (RAB) mibenlétét. Többször azonban konkrétan megjelenik maga a halál főnév és annak igei változata is.

A RAB HALÁLRAÍTÉLT fogalmi metaforának majd minden nyelvi kifejezése könnyen érthetőnek, azaz konvencionalizáltnak minősül, a két jelentésmátrix közötti leképezés tehát egyértelmű.

3.3.5. A RAB VIRÁG

Egyetlen képzettársítás eredményeképpen találkozhatunk pozitív példával a fogoly személyével kapcsolatban, mely A RAB VIRÁG szerkezeti metafora jelentéshálójában konceptualizálódik. Ezen esetekben elsősorban a hervadás motívuma helyeződik előtérbe, hiszen csakúgy, mint a növény, a rab sem képes életben maradni az alapvető szükségletek megléte nélkül – jelesül a gondoskodás, a fény és a megfelelő „tápanyagok” hiánya mellett. Erre utal az egyik népdal szövege is: *„Hervadoz a rózsa a hegyek tetején, / Én is úgy hervadok a tömlöc fenekén.”* (30). E képben a fent–lent ellentétpárjának megjelenése kitágítja a teret, ezzel érzékeltetve a jelenség kizárólagos voltát. Emellett külön figyelmet érdemel az a mozzanat, hogy az adott ige egyfajta folyamatot fejez ki, nem pedig egyszeri történést, tehát lefolyásának tartama nagyobb időintervallumot ölel fel. Mindezek által egy lassan, de elkerülhetetlenül bekövetkező esemény képe tárul a befogadó elé.

4. Összegzés

Kutatómunkám keretein belül egy, napjainkban egyre nagyobb érdeklődésre számot tartó problémakör egy részletével, a rabénekek képi világával foglalkoztam. A börtönnel és a rab személyével kapcsolatos metaforák vizsgálatának zárásként néhány általános érvényűnek tekinthető jellemvonásról kívánok szólni. Elsőként az egyik legszembetűnőbb sajátosságot emelem ki: a fogalmi metaforák a dalok mennyiségének (negyvennégy) viszonylatában meglepő variabilitást mutatnak, hiszen négy-, illetve ötféle profilálódási lehetőség (l. 3.2., 3.3.) is megjelenik a szövegekben. De még érdekesebb, hogy e fogalmi metaforáknak a nyelvi kifejezései is rendkívüli változatosságról tanúskodnak (néhol még külön kifejtett „belső” metaforák is megfigyelhetőek) – így színesítve, gazdagítva és minél érzékletesebbé, képszerűbbé téve az éppen aktuális mondanivalót, illetve annak hangulatát.

Emellett fontos említést tenni arról a tényezőről, hogy a metaforikus nyelvi kifejezések felfejtése az esetek többségében nem okoz nehézséget, tehát nem vesz igénybe nagy konstruktív energiát. Ennek oka eltérő forrásokból táplálkozhat: egyrészt abból, hogy sokszor szinte teljesen kifejtett az egyes komponensek közötti kapcsolat, másrészt a nyelvi kifejezések nagy részének konvencionalizáltságából, harmadrészt a forrás- és a céltartományok közötti kisebb távolságból.

A fenti elemzés alapján érthetővé vált, hogy mi az, ami oly népszerűvé és a mai napig ismertté teszi a népdalokat, ezen belül az adott csoportot: a változatosság, illetve az ebből fakadó kifejezőerő, a mindenki számára egyértelmű tartalom, és

az ennek eredményeképpen létrejövő közös, de a személyes hangvétel által mégis egyéni jelleg.

A népdalok metaforikájának feltárása még a 21. században is az elején tart, ezért további részletes elemzésekre szorul számtalan aspektusból. Ez nagy feladat a különféle tudományágak számára, hiszen amellett, hogy az ösvény szinte teljesen kijáratlan az érdeklődők előtt, a népdalkincs hatalmas mennyisége is tovább nehezíti a vizsgálatokat. Ezen kívül a kérdéskörhöz kapcsolódó szakirodalmat tanulmányozva egyfajta belső hierarchia is megfigyelhető a különféle tematikájú népdalok között: a kutatások jelentős része általában a szerelmi tartalmat hordozó szövegekre korlátozódik, háttérbe szorítva ezzel például a fentebb taglalt rabénekek csoportját.

Választásomat éppen e hiányosság indukálta, pontosabban azon hipotézisem alátámasztásának igénye, mely szerint a népdalok e mellőzött csoportjában is meghatározó jelentőséggel bír a lehető legnagyobb stilisztikai hatás elérésének kívánalma (l. 1.). E feltevést pedig a fenti elemzések alapján bizonyítottnak vélem.

Forrás

Ortutay Gyula (szerk.) 1970: *Magyar népdalok II. kötet*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 499–541.

Irodalom

- Balassa Iván – Ortutay Gyula 1979: *Magyar néprajz*. Budapest: Corvina Kiadó. 467–469.
- Baranyiné Kóczy Judit 2008: Orientációs metaforák a magyar népdalok természeti kezdőképeiben. In: *Magyar Nyelvőr*, 132. évf. 3. 302–325.
- Baranyiné Kóczy Judit 2012: Térdeixis a magyar népdalban. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 131–135.
- Katona Imre 1979: Líra. In: Ortutay Gyula (szerk.): *A magyar folklór*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat. 324–374.
- Kövecses Zoltán 2005: *A metafora*. Budapest: Typotex. 19–58.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010: *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 79–94.
- MN = Paládi-Kovács Attila (szerkbiz.) 1988–: *Magyar néprajz: nyolc kötetben V. Magyar népköltészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MNL = Ortutay Gyula (főszerk.) 1982: *Magyar néprajzi lexikon 4*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 294–295.
- Nagy L. János 2011: Énekelt szövegek kiasztikus alakzatainak elemzéséhez. *Magyar Nyelv*, 107. évf. 2. 176–193.
- Nagy L. János 2012: A műdal kultúrája és a népdal kultúrája. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 185–190.
- Ortutay Gyula (szerk.) 1970a: *Magyar népdalok I. kötet*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 7–95.
- Ortutay Gyula (szerk.) 1970b: *Magyar népdalok II. kötet*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 499–541.

- Szabó Réka 2012: A szimbólumok és a fogalmi metaforák kapcsolata. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 87–92.
- Szelid Veronika Petra 2007: *Szerelm és erkölcs a moldvai déli csángó nyelvhasználatban – Kognitív szemantikai elemzés*. Doktori disszertáció. Budapest.
- Szelid Veronika 2012: Őseink szerelmei, régi idők erkölcsi rendje. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 124–130.
- Szerecz György 2012: A metaforizáció mint helyettesítő alkalmazás. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra – kulturális nyelvészet*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság. 93–96.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004: A nyelvi variancia kognitív leírása és a stílus. (Egy kognitív stíluselmélet vázlata.) In: Büky László (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI*. Szeged: SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. 143–160.

Lektorálta: Veszelszki Ágnes

Márkus Andrea

A SZERB ÉS A HORVÁT NYELVÚJÍTÁS A 19. SZÁZADBAN. NÉHÁNY SZERB ÉS HORVÁT TERMINUS ÖSSZEVETÉSE AZ OKTATÁS TERÜLETÉRŐL

1. Bevezetés

A 18–19. századi nyelvújítási mozgalmak a felvilágosodás eszméinek hatására indultak meg. Ekkor jelentkezett a nyelvi változtatás, a latin vagy más idegen nyelvi terminológia helyett az anyanyelvi szakszókincs megalkotásának igénye. Ez a folyamat egybeesett az irodalmi nyelv megalkotásával és kodifikálásával. A szerb nyelv esetében a nyelvi változtatás igénye a népnyelv bevezetésének programjában öltött testet, amelynek fő képviselői Dositej Obradović és Vuk Stefanović Karadžić voltak. A horvátoknál a 19. század első felében bontakozott ki az úgynevezett illír mozgalom, amelynek célja többek között a nyelvújítás és az egységes irodalmi nyelv megteremtése volt. A mozgalom képviselői egyetlen közös irodalmi nyelvet kívántak volna létrehozni az összes déli szláv nép számára, de mivel sem a bolgárokat, sem a szlovénokat nem sikerült a célnak megnyerni, az egységesítési törekvések végül a szerbekre és a horvátokra korlátozódtak. Ennek eredményeképpen az 1850-es bécsi egyezményben elfogadták a Vuk Karadžić által javasolt űto nyelvjáráson alapuló közös irodalmi nyelv bevezetését. Vuk Karadžić és az illíristák azonban eltérő véleményen voltak abban, hogy szükséges-e beavatkozni a nyelv életébe és normákat meghatározni. Mivel az illíristák szükségesnek vélték a külső beavatkozást, a 19. század második felében kibontakozhatott a horvát nyelvújítási mozgalom.

2. A nyelvújítás fogalma, céljai

Nyelvújításon Tolnai Vilmos a nyelv mesterséges fejlesztését, fejlődésének mesterséges irányítását, a nyelv anyagának tudatos és szándékos bővítését érti. A nyelvújítás lehet egyéni és szórványos jelenség, akkor válik tömegjelenséggé, „midőn alkotásait a nyelvközösség magáévá teszi s a meglévő nyelvanyagába beolvasztja”(Tolnai 1929: 2–3). „Minden nyelvújítás lényegében a nyelv fejlődési folyamatába való külső beavatkozás” (Nyomárkay 2007: 185).

A 18-19. századi nyelvújítási mozgalmaknak három céljuk volt: a nyelvszabályozás (sztenderdizáció), a nyelvgazdagítás (szókincsgyarapítás, neológia), amelynek oka minden esetben a civilizációs és kulturális fejlődés vagy változás, és a nyelvtisztítás (purizmus), ami az idegen szavaktól való megtisztítást jelenti. A szókincsbővítésnek több módja van: a nyelvben már meglévő szavak új jelentéssel való felruházása, idegen szavak átvétele és adaptálása, idegen nyelvi minták lefordítása (tükörszavak alkotása) (Nyomárkay 2007: 186).

3. A szerb és a horvát nyelvújítás

A horvát és a szerb leginkább a szókincsük fejlődésében térnek el egymástól. Egyrészt azért, mert a horvátok az irodalminak elfogadott *što* mellett *kaj* és *ča* szavakat is felvették a szótáraikba, másrészt az areális tipológia szerint más nyelvszövetségbe tartoznak. Míg a horvát a nyelvi-kulturális szempontokat figyelembe véve a dunai nyelvszövetség tagja, a szerb a balkáni nyelvszövetséghez tartozik. Hadrovics László szerint: „A népnyelv bizonyos határok között azonos, de a kultúra nyelve nem. A szerbekenél tulajdonképpen nem volt valódi nyelvújítás, volt nyelvreform, de egészen másként zajlott, mint a horvátoknál” (Sokcsevits 2011: 315). Eme kulturális különbségből adódik, hogy a horvát nyelvújítás a némethez és a magyarhoz hasonlóan az új szavak megalkotása során a nyelvi purizmus elvét követte; a szerbek ezzel ellentétben gyakran átvették az idegen szavakat és kifejezéseket.

Hadrovicsnak igaza van abban, hogy a szerbekenél nem bontakozott ki valódi nyelvújítási mozgalom, de náluk is volt hasonló nyelvújítási kezdeményezés, mint a horvátoknál. 1845-ben a Društvo srpske slovesnosti (Szerb Irodalmi Társaság) kezdeményezésére kísérletet tettek a nemzetközi terminológia kifejezéseinek „szerbesítésére”, azaz lefordítására, és tervben volt egy terminológiai szótár szerkesztése is. Vuk Karadžić, aki a népnyelvi koncepció híve volt, noha tisztában volt vele, hogy „a népnyelv kiműveltségi foka alacsony, s így nem felel meg a kor kifejezési szükségleteinek s irodalmi művek létrehozására sem alkalmas” (Nyomárkay 2007: 179), ennek ellenére mereven elutasította a nyelv fejlődésébe való külső beavatkozást és „személyes tekintélyének latba vetésével” (Nyomárkay 2007: 179) megakadályozta a Szerb Irodalmi Társaság tervének végrehajtását. Ebben a korszakban (a 18. század végétől a 19. század közepéig) mégis nagy mennyiségű szerbesítés született, amelyeket Velimir Mihajlović összegyűjtött, és „Posrbice od Orfelina do Vuka” címen megjelentetett. Ezeknek a szerbesítéseknek nagy része a mai szerb nyelvben nincs használatban, helyettük idegen szavakat vettek át.

A továbbiakban összevetünk néhány horvát nyelvújítási szóalkotást a megfelelő szerbesített kifejezéssel Mihajlović szótárából. Vannak olyan kifejezések, melyek mindkét nyelvben azonosak, de vannak olyan horvát szavak is, amelyeknek nincs szerbesített megfelelője.

A horvát nyelvújításra jellemző volt a rokon nyelvből (csehől) való szó- és kifejezésátvétel és a tükörszóalkotás, amelyek háttérében legtöbbször német minta áll. A szerb nyelvújítók is éltek a rokon nyelvből való átvétellel, viszont a horvátokkal szemben nem cseh, hanem ósláv és orosz szavakat és kifejezéseket adaptáltak. Az orosz és ez által a szerb nyelvterületen is elsősorban francia hatás érvényesült. Ezt a 'vonat' szóval bizonyíthatjuk, mely csehül és horvátul *vlak*, oroszul és szerbül pedig *voz* (*voziti* 'visz, szállít' igéből). Az előbbiben az igei tő képzete dominál (az ósszláv *vlk-ti 'húz, von'), tehát a funkció, az utóbbiban a *voziti* 'visz, szállít' igéből már korábban képzett *voz* 'szekér' vonathoz való alaki hasonlósága a meghatározó. A *vlak* esetében a német *Zug* lehetett a minta, a *voz* esetében pedig a francia *train* (Nyomárkay 2007: 186–187). Az eltérő mintából kifolyólag a szerb neologizmusok szerkezete eltért a horváttól, a szerbek nem vették át a horvátok által használt képzőket, inkább összetett szavakat alkottak orosz mintára.

A horvát nyelvújítás kedvelt főnévképzői a következők voltak:

- ba* (*glazba* 'zene', *lučba* 'kémia', *pristojba* 'illeték'),
- ak* (*dokončak* 'végzés, határozat', *odeljak* 'részleg', *pripadak* 'járulék'),
- bina* (*doslužbina* 'nyugdij', *pristojbina* 'illeték'),
- nica* (*slovnica* 'nyelvtan', *dionica* 'részvény'),
- nik* (*glazbenik* 'zenész', *ugovornik* 'alkusz', *zapovjednik* 'parancsnok').

A melléknévképzők közül elterjedt volt a *-ben* (*sudben* 'bírói, bírósági', *ovjeritben* 'hitelesítő, hitelesítési'), amely főleg a *-ba* képzős főnevekhez kapcsolódott (Nyomárkay 2007: 203–206).

A *lučba* és a belőle képzett *lučben* melléknév szerepelnek Mihajlović nyelvújítási szótárában is (1982: 183), de a mai szerb nyelvben nem használatosak, helyettük a *hemija* és az abból képzett *hemijski* honosodtak meg. A fent említett *glazba* és *pristojba* nem találhatóak meg Mihajlovićnál. Az *-ak* képzővel ellátott példák közül a *pripadak* szerepel a Posrbice-ben, az *odeljak* szerbesített megfelelője *odelenije* (Mihajlović 1982: 250). A *dokončak* nem szerepel Mihajlovićnál, helyette *rešenije* van (lat. *decisio* 'döntés, határozat') (Mihajlović 1984: 402). A *doslužbina* és a *pristojbina* nem szerepelnek a szerbesítések között. *Slovnica* címszó nincs a Posrbice-ben, a 'nyelvtan' jelentésű szóra a szerbek a *jezikonauk* és a *jezikoslovije* kifejezéseket alkották meg (Mihajlović 1982: 145). A *dionica* szerepel a szerb purizmusok között is (Mihajlović 1982: 75). A *-nik* képzővel ellátott *glazbenik* nem, de az *ugovornik* és a *zapovjednik* megtalálhatóak Mihajlović szótárában is (*ugovornik*: 1984: 500, *zapovednik*: 1982: 106).

Már ez a néhány példa is bizonyítja azt, amit fentebb említettünk, nevezetesen, hogy a horvát és a szerb nyelvújítók különböző mintákat követnek a szóalkotásban. A horvát szóalkotások egy része egyáltalán nem szerepel a szerb nyelvújítási szószerkesztésben, egy részük a horvattól eltérő képzővel van ellátva, de vannak olyan példák is, amelyek azonos formában megtalálhatóak a szerbeknél és a horvátoknál is.

4. Néhány terminus összevetése az oktatás területéről

Nyomárkay István az *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung* című könyvében részletesen tanulmányozza a horvát nyelvújítást, ezen belül is a horvát nyelvújítás magyar mintáit. A magyar minták hatását elsősorban az oktatási, a jogi és közigazgatási, valamint a katonai szókincs területén vizsgálja és mutatja ki. A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a magyar minta alapján képzett horvát terminusoknak volt-e hatása a szerb nyelvújítók által képzett szavakra. Ehhez az oktatás területéről ragadunk ki néhány példát.

A horvát *vjeronauk* valószínűleg cseh mintára keletkezett, de a magyar *hittan* is hatással lehetett rá (Nyomárkay 1989: 87). Mihajlović szótárában ugyan nem találjuk ezt a címszót, viszont a *veronauka* a mai szerb nyelvben is használatos, így nagy valószínűséggel ugyanaz a hatás érvényesült, mint a horvát *vjeronauk*-nál.

A *szépírás*, né. *Schönschreiben* (*Kalligraphie*), horvát megfelelője a *krasopis*. Ennek feltehetőleg a cseh *krasopis* a közvetlen mintája, de mivel a magyar *szépírás* struktúrájával is megegyezik, a magyar hatás sem kizárható (Nyomárkay 1989: 90–91). A szerbben nem volt használatos ez a kifejezés, ebben a formában nem

is szerepel Mihajlovićnál. A *krasnopisac* főnév (né. *Kalligraph*) és a *krasnopisno* határozószó (né. *kalligraphisch*) viszont igen, és valószínűleg orosz közvetítéssel jutottak a nyelvbe (Mihajlović 1982: 167).

A horvát *prirodopis* és a *prirodoslovje* is feltehetőleg magyar mintára tekintenek vissza. A *prirodoslovje* a magyar *természettan*, a *prirodopis* pedig a *természetrajz* megfelelője. A magyarban a *fizika* helyett sokáig a *természettan* kifejezés volt használatos (Nyomárkay 1989: 91–92). A Posrbice-ben három címszó is található 'fizika' jelentéssel: *prirodoslovije*, *prirodoslovlje*, *prirodoučenje* (Mihajlović 1984: 369–370). A *prirodopis* nem szerepel Mihajlović szótárában.

Földrajz szavunk egyike azon neologizmusoknak, amelyet nem szorított ki a megfelelő idegen nyelvi ekvivalense (*geográfia*) és használatos a mai magyar nyelvben. Horvát megfelelője a *zemljopis*, amelynek közvetlen mintája a cseh *zeměpis* lehetett, de szerkezeti és jelentésegyezés miatt a magyar hatás sem kizárható (Nyomárkay 1989: 94). Mihajlović több szót is említ 'geográfia' jelentéssel: *zemljeopisanije*, *zemljeopisatelna nauka*, *zemljepisnica*, *zemljoučenije* (Mihajlović 1982: 119–121). Ezen szavak szerkezete nem egyezik meg a horvát *zemljopis* struktúrájával, így képzésüknél vélhetőleg orosz mintát vettek alapul.

A horvát *zemljomjerje* ('geometria, mértan') és a szerb *zemljemerije* (Mihajlović 1982: 118) feltehetően a *geometria* tükörfordításai, a magyar *mértan* nem hatott a megalkotásukra. Mihajlovićnál van még egy kifejezés a geometriára, a *zemljemerstvo* (Mihajlović 1982: 119).

A *térkép* szóra mind a horvátban, mind a szerbben több kifejezést találunk. A horvát összetételekben két szó szerepel első tagként, a *kraj* (*krajobraz*, *krajolik*) és a *zemlja* (*zemljovid*) (Nyomárkay 1989: 97). A szerbekenél csak *zemlja* előtagú szóalkotásokat találunk. A *zemljovid* mindkét nyelv neologizmusai között szerepel, a szerbekenél nincs *krajobraz*, van viszont *zemljeobrazije* és *zemljepisnik* (Mihajlović 1982: 119–120). Magyar hatást leginkább a *krajobraz* szónál lehet feltételezni. A *térkép* mellett a *tájkép* szavunk is felmerülhet mintaként.

A horvát és a szerb nyelvújítások között is szerepel az *učiteljska stolica*. Ez a kifejezés a német *Lehrstuhl* mintájára keletkezhetett, de nem kizárható a magyar *tanszék* hatása sem. Az *učiteljska stolica* kifejezésnek sem a horvátban sem a szerbben nem sikerült kiszorítani a rövidebb nemzetközi *katedrát* (Nyomárkay 1989: 97–98, Mihajlović 1984: 522).

5. Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy néhány kivételtől, egyezéstől eltekintve, a horvát és a szerb nyelvújítók más-más mintát vettek alapul. A horvát nyelvújítás kedvelt képzői a szerbesítésekénél is megfigyelhetőek, de sokszor nem az azonos jelentésű szavaknál, például a *-nica* képző esetében a horvát *slovnica*, ami a szerbben nem létezik és a szerb *zemljepisnica*, ami viszont a horvátban nincs meg. A szerb puristák gyakran használnak az összetett szavak esetében második tagként *-je*, *-ije* képzőkkel ellátott főneveket, amelyek a horvát szóalkotásokban sokkal ritkábban szerepelnek (h. *zemljopis* – sz. *zemljeopisanije*, h. *krajobraz* – sz. *zemljeobrazije*). A szerbesítések között továbbá sok a *-je*, *-nje* képzővel ellátott deverbális főnév is, pl. *odelenije* (h. *odeljak*), *prirodoučnje* (h. *prirodopis*).

Irodalom

- Mihajlović, Velimir 1982, 1984: *Posrbice od Orfelina do Vuka*. I (B-O), II (P-Š). Novi Sad: Matica srpska.
- Nyomárkay István 1989: *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nyomárkay István 2007: *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet*. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.
- Sokcsevits Dénes 2011: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest: Mundus Novus Könyvek.
- Tolnai Vilmos 1929: *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Lektorálta: Nyomárkay István

Veszelszki Ágnes

SZÖVEGALKOTÓ GYAKORLATOK, NYELVTEREMTŐ PRAKTIKÁK. KONFERENCIABESZÁMOLÓ

A Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társasága fennállásának 30. évfordulójára ünnepi konferenciát rendezett. Az ülés időpontja: 2013. június 18–19., helyszíne: ELTE BTK Gólyavár (1088 Budapest, Múzeum krt. 4.).

Nyomárkay István akadémikus, a társaság elnökének megnyitója után **Maróth Miklós**, az MTA alelnöke köszöntötte a megjelenteket, és biztatott a humán tudományok művelésére, például hasonló konferenciák keretében. **Dezső Tamás**, az ELTE BTK dékánja köszöntő beszédében a tudományos kiválósági mutatókról, a bölcsészettudományok értékének mérhetőségéről, a mérés szükségességéről beszélt. Dezső Tamás utalt a néhány nappal korábban megjelent [Index-cikkre](#) is. Fontosnak tartja az akadémiai társaságok és az egyetem együttműködését, ennek kiváló példája a Modern Filológiai Társaság jubileumi konferenciája.

Nyomárkay István akadémikus megnyitja a konferenciát

A *Pro Neophilologia in Hungaria* érdemérmét idén Jeremiás Éva professzor asszony és Keszler Borbála professzor asszony kapta a modern filológiában kifejtett munkásságukért.

Frank Tibor a Társaság harminc évét összefoglalva elmondta, hogy az 1983-as első konferencián az Akadémia 400 fős díszterme tele volt érdeklődőkkel. A Társaság első elnöke Dobossy László professzor, a cseh és francia kultúra kutatója volt. A Társaság nagyon élénk életet élt: elsőként alakult meg Magyarországon

angol-amerikanisztikai szakosztály, jelentős munkát végzett a német szakosztály, Európán kívülre tekintés volt az afrikanisztikai szakosztály működése, 1987-től Magyar Shakespeare-bizottság is működött a Társaság keretein belül. Jelentős volt a vidéki társasági munka is.

Jeremiás Éva előadásának címe: *Archaizálás és nyelvi világgép a modern perzsa költészetben*. A vers 1230-as arab definciója szerint a versnek öt feltételnek kell megfelelnie: legyen jelentése, legyen metrikai képlete (azaz ritmusa), legyen arányos-proporcionális, feleljen meg az ütemegyenlőség törvényének és legyen rímes. A perzsa költők is követték ezt a rendszert (bár nem mindig tudtak neki megfelelni).

Keszler Borbála a nyelvújítás első és második korszakában – különösen az orvosi szaknyelvben – megjelenő nyelvteremtési praktikákról beszélt. Az első valódi szakkönyvek az orvoslásban jelentek meg (például: Lentsés István: *Ars medica*, Pápai Páriz Ferenc, Apáczai Csere János, Szenczi Molnár Albert), ezért nekik kellett "feltalálniuk" új szakkifejezéseket. Ezt meghatározta a könyv célközönsége ("szegény tudatlanoknak, nem a bölcs embereknek", "a magyar ifjúságnak" stb.). Gyakran használtak nyelvjárási és/vagy hangutánzó szavakat, de megjelentek a környelvi vagy metaforikus kifejezések (pl. *makkocska* 'mirigy', *mandula*, *pecsenye* 'izom') is a szaknyelvben. Ezek lehetnek tükörfordítások a latinból is. Sajátos az állatnévi betegségnevek kategóriája (például: *fogféreg*, *fülféreg*, *giliszta*; *torokgyík*, *tyúkszem*, *báránymillő*, *rák*). A nyelvújítás második korszaka tudatos folyamat volt: régi szavakat újítottak fel régi vagy új jelentéssel (*ideg*, *iker*, *kór*, *mirigy*), nyelvjárási szavakat vettek fel (*biceg*, *góc*, *lágycék*, *halánték*, *pete* [*< Péter, Péterke*]), szabálytalan képzéseket is létrehozottak (képzőkikövetkeztetés: *-ag*, *-eg*; *-da*, *-de*; szóelvonás: *bonc-*, *ét-*, *gyógy-* főként német mintára). Ezek a mesterséges szóalkotások hasonlítanak a nyelv természetes fejleményeire, nyelvi leleménynek is tekinthetők. Nem honosodott meg például az *egyőrj* 'monománia', *szerelemőrj* 'szexmánia', *csonttetem* 'csontváz' stb.

Maróth Miklós *A modern élet új szavai az arabban* című előadásában kifejtette, hogy nagy különbség van az írott és beszélt arab nyelv, illetve ezek különböző változatai között. Az arab szóképzés eltér az európai szóképzési tendenciáktól. A *ktb* ún. radikális mássalhangzó-kombináció az írás fogalmát jelöli, a *kataba* jelentése 'írt', *jaktubu* 'ír', *kátib* 'író', *kitáb* 'könyv', *maktab* 'iroda', *maktabat* 'könyvtár' stb. A hosszabbodás és a magánhangzók változása jelentésváltozást hoz. Összetételek valójában nincsenek, új szavakat inkább mondatokkal írnak körül: a *szendvics* körülírása tehát "felező és felezett között hússal". A szókincset például jelentésbővítéssel egészítik ki (eltér a különböző nyelvváltozatokban: egyiptomi népnyelvben a francia *otomobil* szót vették át, a hivatalos arab szó a *sjr* gyökből ered: *sajjára*, amelynek eredeti jelentése 'karaván'). A *dzsmh* négybetűs radikálisból lett a *dzsamhara* 'összegyűjt', *dzsumhúrjja* 'köztársaság', *dzsumhúri* 'republikánus', *dzsamáhír* 'tömegek' stb. Szókincsbővítési módok tehát az arabban: jelentésbővülés, végződéses szóhoz illesztése, idegen szavak beolvasztása, bizonyos véges számú elemek betoldása.

Molnár Sándor református lelkész, filológus, a klasszikus nyelvek ismerője előadása a *Szóegzegézés és etimológia az egyházi szövegalkotásban* címet viselte. A teológiai hermeneutika a megértés tudománya és művészete (vö. Schleiermacher).

Bañcerowski Janusz előadásának címe: *Az ábrázolás és az ekvivalencia fogalma a fordításban*. A fordító fordítói kompetenciája nem azonos a nyelvi kompetenciával. A kognitív nyelvészet elvei alapján az emberi tapasztalat kontinuum. A megértés nem lehet azonos a fordítással.

Kiss Jenő *Szövegalkotás, nyelvjárások, dialektológia* kapcsolatát vizsgálta előadásában. Nyelvjárási szövegalkotással behatóbban a nyelvtudományban senki nem foglalkozott, de több tanulmányban is szó esett a kérdésről. A dialektológia nem a szövegtant, hanem a változásvizsgálatot emelte vizsgálódási fókuszába. A nyelvjárási szövegek vizsgálata a beszélt nyelv megismerésére is jó lehetőséget kínál. Kiss Jenő a beszélt nyelv jellegzetességeit Ong, Lanstyák István, illetve Keszler Borbála munkái alapján gyűjtötte össze, példákat saját nyelvjárási gyűjtéseiből és Móricz Zsigmond műveiből idézett.

A délelőtti szekció utolsó előadása (az eredeti programtól eltérően) **Gósy Mária** *Szövegalkotás a beszédben* című prezentációja volt. Az előadás alapja egy kísérlet volt: gyermekek és felnőttek (egy-egy mintaszöveg alapján készített) beszédprodukciónak vizsgálták. Nagyok az egyéni eltérések a használt szavak számában. A gyerekek az elhangzott szöveg szószámának felével adja vissza a történetet, a felnőttek egy része vagy kevesebb (75%), vagy több szóval (136%) foglalják össze a szöveget. Míg a gyerekeknél nagy a szünet, kicsi a kitöltött szünet, azaz hezitálás aránya, addig ez az arány a felnőtteknél megegyezik. A történet-visszmondás esetében közel a felére csökken a spontán beszéd tempójához képest a beszédtempó, főként a szünetek miatt. A gyermekekre jellemző a logikai képtelenség, mindkét csoportra a homályosság, szükségzavúság, felnőttekre a töltelékszók használata. A vizsgálatból a szövegértésre is lehet következtetni.

A Nyomárkay István vezette délelőtti szekciót vita, az elhangzottak megbeszélése zárta.

A konferencia kedd délutáni hallgatósága

A kedd délutáni ülészakot **Pacsai Imre** *Az orosz nyelv keleti elemeinek fordítási kérdései* című előadása nyitotta, amelyben az előadó az orosz folklór szövegeinek fordításaival foglalkozott.

Károly Krisztina *Szövegalkotás a fordításban: A retorikai szerkezet újratemtésének vizsgálata* előadásának problémafelvetése szerint kérdéses, hogy a fordítási szövegalkotás tekinthető-e szövegprodukciónak. A szakirodalom szerint a fordítási szövegalkotás másodlagos, rekonstrukció, a forrásnyelvi szöveg "szükségképpen tökéletlen rekonstrukciója" (Jakobsen). A retorikai szerkezeti elemzés célja a szövegek hierarchikus logikai struktúrájának feltérképezése. Károly Krisztina sajtószövegek fordítását vizsgálta.

Horváth Krisztina irodalomtörténeti jellegű előadásában a francia medievisztika új fejleményeit mutatta be, előadásának címe: *Beszélő helyek: az intertextus nyomai és a jelentésképződés*. Az intertextualitás célja nem az volt, hogy a forráskutatás egy új módját jelentse, hanem egy új szemlélet kívánt lenni. A fogalom "széjjelhasználódott", az új értelmezést Genette adja (paratextualitás, metatextualitás, hipertextualitás stb.). A beszélő helyek illusztrálására francia szöveghelyeket választott az előadó, többek között a Gyergyai Albert-féle *Argirus széphistóriája* alapján.

Klaudy Kinga újabb kutatásokat mutatott be az aszimmetria-hipotézis bizonyítására. A fordításban gyakori az explicitáció és az implicitáció, ezt az előadó egy friss példával (Franzén: *Strong Motion* tegnap este elkészült fordításával, ford.: Bart István) illusztrálta. E két művelet nem szimmetrikus jellegű, együtt kell őket vizsgálni, átfogó kategóriák (mind lexikai, mind grammatikai szinten). Klaudy Kinga Károly Krisztinával közösen is vizsgálta az aszimmetria-hipotézist, sőt nemzetközi vizsgálatokat is facilitált e hipotézis.

Szintén részben fordítási kérdésekkel foglalkozott a következő előadó, **Knipf Erzsébet**, aki jelentéssűrítésekről beszélt a német szóösszetételek példáján. Kiindulási pontot jelentett, hogy a különböző nyelvek különböző konceptualizációs stratégiákat használnak; a német nyelv szóalkotási kreativitása igen gazdag, különösképpen a szóösszetételek terén. A szóösszetételek vizsgálata terén a nyelvészeti határterületeket, mint a morfopragmatikát is figyelembe kell venni (Dressler nyomán Kiefer). A német szóösszetételek a "jobbkez-szabály" alapján alakulnak: az utolsó tag a meghatározó morfoszintaktikai és szemantikai szempontból is. Az endocentrikus összetételben a reláció rekonstruálható a konstituensekből (pl. *Forschungsgruppe* 'kutatócsoport'), az exocentrikus típusnál a jelentés nem vezethető le az összetételi tagokból (pl. *Grünschnabel* 'zöldfülű ember', *Blauhelm* 'kéksisakos katona'). Eltér például a *Holzhaus* 'faház' és a *Stoffhaus* 'textiláruház, textilbolt', bár szerkezetük hasonló. Sajtónyelvi vizsgálatok szerint az új szóalkotások főként a konzumálás és a fitness témák köré csoportosulnak.

Albert Sándor betekintést adott egy haikufordító szövegalkotó gyakorlataiba. Egy haiku különböző fordításait mutatta be (Vihar Judit, Terebess Gábor, Tandori Dezső). Nem minden 17 szótagból álló vers haiku. Terebess különféle fordításai-

ban hol nyersfordítást készít, hol Csokonai, hol Arany, hol Ady stílusában. Az eredeti szöveg hétféle Terebess-változatát elemezte Albert Sándor.

Zoltán András *A nyelvteremtés selejtjei (bőregér, farvíz, márkázott vaj)* című előadásában a szóteremtések, fordítások és félrefordítások témakörét vizsgálta. A *bőregér* minden valószínűség szerint a német *Fledermaus* félrefordítása. A *farvíz* szó névutóként is vizsgálható (*farvizén*).

Vig István témája a *Többnyelvűség és nyelvhasználat a XIV. századi Raguzában/Dubrovnikban* volt. Az itáliai újlatin volt többek között a levelezés nyelve. A horvát, latin, itáliai újlatin és a dalmát jöhetett szóba a nyelvhasználat kapcsán a tanácskozásoknál.

Napjainkban aktuális témát választott **Balázs Géza**: június 22-én lesz Weöres Sándor születésnapja. Az előadás címe: *Kiszámítottság vagy ihletettség Weöres Sándor költészetében. Weöres Sándor születésének 100. évfordulóján*. Balázs Géza a kiválasztott Weöres-verseket az antropológiai nyelvészet nézőpontjából elemezte. Programadó vers a Harmadik nemzedék. A zene formaszervezőként szolgál Weöresnél. A példák egyik csoportját a játék a hangokkal (hang-játék) adja (nonszensz versek, Hangcsoportok, Puha, forró hangok). A hangszimbolikát Fónagy Iván is vizsgálta. A fonotaktika megjelenését mutatja az *Ünnep* című vers, amely éppen 70 magas, éppen 70 mély magánhangzót tartalmaz (vajon ez véletlen?). A *Macska-indulót* állítólag az *Indul a kutya s a tyúk aludni* oda-vissza olvasható palindrom ihlette. Fonotaktikai fortély a *tanárikari karika, papíripari paripa*. Ikonicitás jellemzi az egysorosokat (*Tojáséj, Mennyekbe vágató prolibusz, Úr úr*). E versek visszavezetnek a folklór mélyrétegeibe, s többféle zenei olvasatot is lehetővé tesznek. "Generációk beszélnének rosszabbul nélküle" (mondta Weöresről Károlyi Amy).

Szijj Ildikó *A modern spanyol és portugál nyelvészeti terminológia néhány jellegzetességeként* metanyelvi (nyelvészeti terminológiai) neologizmusokat mutatott meg, spanyol és portugál grammatikai munkák elemzése alapján. Az angol wh-kérdőszavakat a portugálban a kérdőszók kezdőbetűjéről Q-, a spanyolban CU-szócsoporthoz nevezik. A generatív grammatikában a *hamelni patkányfogó* nevű mozgatás (amely nincs jelen e mondatban: who did you go with?, de van a következőben: with whom did you go?) elnevezése említésre méltó, amelynek portugál megfelelője 'elbűvölés' jelentésű (mivel a hamelni patkányfogó legendája a portugálban kevésbé ismert).

Székely Gábortól tudósítást kaptunk "a fokozó értelmű szókapcsolatok készülő magyar-angol, magyar-német és magyar-országi ekvivalenciaszótárairól és egy apró szabályszerűségről". Mintegy ezer kulcsszó, ezer fokozó elemet tartalmaznak majd az új szótárak, így több tízezer kapcsolódási lehetőséget hozva létre. Az ekvivalenciaszótárak a Tinta Könyvkiadónál fognak hamarosan megjelenni. A kritikának felületet adhat e kiadványok kapcsán a teljesség hiánya, a szubjektivitás és a redundancia. Érdekes a *hajszálvékony* és a **hajszálvastag* kérdésköre.

Papp Andrea és **Vihar Judit** magyar műfordítóktól származó szállóigékkel foglalkoztak (*A tudomány kulcsa a világ titkaihoz*). Szállóigék származhatnak többek között a Bibliából, ókori keleti kultúrákból, lehetnek latin szentenciák – a két előadó e szállóigék fordítóit mutatta be, sok-sok példával. A shakespeare-i "ide nem kem az oroszánt is" szöveget Arany János fordításában ismerjük ("Let me play the lion too" volt az eredeti angol szöveg).

Veszelszki Ágnes a slam poetry jelenségkörét mint sajátos szövegalkotó gyakorlatot vizsgálta. Röviden áttekintette a slam poetry történetét (az ún. spoken word poetry a legenda szerint Chicagóból ered, egy állítólag unatkozó mérnöktől, Marc Smithtől), gyorsan elterjedt, és manapság szerte a világon tartanak e minta alapján előadó-költészeti versenyeket. E viszonylag kötetlen, verbális vetélkedési formában „bárki megkaphatja a maga három percét”, elmondhatja színpadon, performance-szerűen a szövegét, azaz slamelhet. Az előadás második felében Veszelszki Ágnes magyar slamszövegek stilisztikai jellemzőit gyűjtötte össze, friss példákkal illusztrálva. Végül (a délelőtti Kiss Jenő- és Gósy Mária-előadáshoz is kapcsolódva) kitért a beszélt nyelv és a slamszövegek kapcsolódási pontjaira.

A 2013. június 19-i szerdai nap üléselnöke Papp Andrea volt. Az első előadó **Nyomárkay István** akadémikus, aki egy nyelvteremtő praktikáról, a tükörszóalkotásról beszélt. Az első példa a horvát *igrokaz* 'játékszín', amely azonban nem a német *Schauspiel* tükörfordítása, hanem a magyar *játékszín* szóé. Az utánzott és az utánzó nyelv struktúrája eltérhet, ezt példázza a német *Badeanzug*, a magyar *fürdőruha* és a horvát *kopaci kostim* kapcsolata. A partícipiumszerű melléknévi igenévi előtagot az átvevő nyelv, a horvát kiküszöbölte. Egy tükörszónak lehet több nyelvből származó mintája is.

Jászay László előadása glottodidaktikai indíttatású, címe: *Igeképzés és akcionális árnyalatok az orosz nyelvben*. Az orosz nyelv gyorsan reagál bizonyos eseményekre, akár szóképzéssel is: más-más ige fejezi ki a 'magasból leszáll földre, vízfelületre, a Hold felszínére, a Mars felszínére, a Vénuszra' jelentéstartalmakat. A befejezettség és a folyamatosság aspektusa is kifejezhető szóképzésekkel.

Zachar Viktor magyar és német nyelvi neologizmusokat vizsgált, amelyek a plágiumügyekkel kapcsolatban jelentek meg a két nyelvben. Az egyik első német plágiumbotrány Karl Theodor zu Guttendberg esete volt, de Annette Schavan ügyét is meg kell említeni, a leghíresebb magyar plágiumtörténet pedig a Schmitt-ügy volt. A Die Wortwarte oldal 2000 óta gyűjti a német neologizmusokat, nyolc sajtóorgánium anyagai alapján. Zachar Viktor összesen 33 német, 12 magyar, a plágiumhoz kötődő neologizmust adatolt. Ezek nagyrészt stilisztikai neologizmusok, de nem csupán okkazonalizmusok. A legnagyobb elterjedésű szóalak a *Plagiat(s)jäger* 'plágiumvadász', ennek szó szerinti magyar fordítása is megtalálható az anyagban, ám csupán csak német vagy osztrák kontextusban a magyar szövegben is (tehát tükörszó). A *Plagiatsuchsystem* magyar megfelelője a *plágiumkereső* (rendszer). Humoros alak a *Freiherr von und zu Copy Paste zu Guttenberg* nemesi származására és a másol-beilleszt alakra utal. Sajátos igealakok a *guttenbergen* (a német sajtóban éppen a Schmitt-ügy kapcsán használ-

ták), az *entpromovieren* és az *entdoktor* 'doktori címtől megfoszt'. A *Dr. Googleberg* szövegyűlés, a *Copygate* mintája pedig a *Watergate* nyomán az *Irakgate*, a *Dunagate* stb. A névvel játszanak a *Schnitt Pál*, a *schmittel*, a *pálgium*, a *palizál*, a *Plagibá*, a *Dokikopi Pali* szavak.

Benő Attila a *Szókölcsönzés, meghonosodás, analógia* előadásában megállapította, hogy az analógia nyelvteremtő praktika, működik tükörszerkezetek esetében, egyfajta szerkezeti és grammatikai mintakövetés. A példát az igekötős igei kölcsönelemek elemzése adta. Az *elparentál* '(halottat) búcsúztat' a latin *parentare* igéből ered, talán ennek szinonimája (*elbúcsúztat*) magyarázza az igekötő-választást. Benő Attila román és magyar eseteket vizsgált. A csángóban a *maritál* 'férjhez megy' román etimonja az *a se marita*, igekötős alakja az *elmaritál*. A *megmurál* jelentése '(állat) meghal, megdöglik'. A kognitív nyelvészet elvei szerint is azonos vagy hasonló átvitt értelmű jelentéseket azonos térbeli viszonyokkal ábrázol a nyelv (*be-* vagy *el-* igekötő). A másik példacsoportot tulajdonnevek (például a Ráduly vezetéknev) alkották.

Prószéky Gábor *Szavak, szófajok, szócsoporthok, szótárak – a nyelvtechnológia szemszögéből* előadásában ehangzott: A gép más. A gép nem ember (és nem is lesz az). A szó nehezen definiálható, egy biztos: soha nem áll egyedül, tárgyalási univerzummal együtt értelmezhető. Az együttjárások gyakoriságának vizsgálatában a webkorpusz segít. A gépi nyelvleíráshoz morfoszintaktikai leírás is szükséges. A szófaj számítógépes fogalmának problémáit *A filológia főnév. A játszik ikes ige. A "játszik" ikes ige.* mondatok magyarázták. A statisztikai és az aktuális előfordulás eltérhet. Előfordulhat, hogy a számítógép nem "érti" például a Manchester goods 'pamutáru, pamutszövet' kifejezést, meg kell tanítani neki. A korpusz nyelvészet egyik alapvetője Simonyi Zsigmond 19. századi magyar nyelvész (lehet).

Ráduly Zsuzsanna állatnévből származó vezetékneveket vizsgált a magyar és a lengyel nyelvben, például forrásként szolgálhatott a medve, a róka, a szarvas stb. Szó esett a névátvitel motivációjáról is.

A szlengről, az ifjúsági nyelvről és a kreativitásról beszélt **Pátrovics Péter** a *„Nyelvteremtő praktikák” az ifjúsági nyelvben (német és lengyel anyag alapján)* című előadásában. A lengyelben az orwelli newspeak mintájára 'újbeszél' jelöli az ifjúsági nyelvet. A szlengnek nincs egységes definíciója: mindenki tud példákat mondani a szlengre, de valódi meghatározás nincsen (írja Kövecses). Cseresnyési László, aki a nyelv antropológiájával foglalkozik, szerint a szleng valami helyett áll, így az eufemizmus rokona. Például a tetszést kifejező szleng kifejezések folyamatosan változnak (például: *super, fett, geil, cool, porno...*).

Imre Attila *Fordítások menedzsmentje vagy fordításmenedzsment* címmel beszélt többek között a fordítók helyzetéről, a fordítói munka pozitívumairól és negatívumairól. Egyik kitörési pont lehet a szoftverhonosítás, a hangfelvétel és a posztprodukción. Szükség van tehát a fordítók vagy fordítások menedzselésére.

Pál Dániel Levente *A vizualizáció narratívái* előadásának első két mondatát az előadás előtt néhány órával feltöltötte a Facebook közösségi oldalra: „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Előadásom két idézettel kezdem. Az első: „E két feltétel játéka kell tehát – nagyon csak a lényegre szorítkozva –, hogy a webergonómia prakticitásának eredményeképpen létrejöhessen és okot nyerjen a kultúrtechnikák alkalmazása. Ebben az esetben tehát a kultúra és a technika nem választható el egymástól.” A második: „Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi a filológia jövője, milyen utak állnak egy filológus előtt, nekem két válaszom van egy régi közérzet-viccet kicsit átírva. A filológus előtt két út áll: az egyik a digitalizált szöveg analízisének útja, a másik elviselhetetlen.” Az első mondattal fejeztem be a tavaly ugyanezen a konferencián az előadásomat, legalábbis az írott változatát, a másodikkal fogom kezdeni jövőre – ha ismét szerepelhetek. A kettő közötti logikai űrt fogom a következő negyed órában kitölteni.” A vizualizációra szolgálnak például az infografika, a családfa. Agykutatók szerint az agy 70%-a foglalkozik a látással (több, mint a szöveggel, értelmezéssel vagy akár a hallással). Az olvasásra (tanulásra) igaz a táplálkozás fogalmi metaforája: *információéhség, könyvéhség, falja a könyveket, tele a feje tudással* stb. (vö. Bańczerowski Janusz a világ nyelvi képéről). Az előadó a kiberfilológus szerepét egy magánlevéllel illusztrálta.

A konferencia utolsó előadása **Bakonyi Istváné** volt: *Az orosz mentalitás metamorfózisa*. Nemrégén megjelent egy orosz kiadvány az orosz mentalitásról. Kérdései: Milyen az orosz lélek? Miért isznak sokat az oroszok?

A konferenciát Nyomárkay Istvánnak, a Társaság elnökének összegző beszéde zárta.

Recenzió

Bánhegyi Máttyás

**KLAUDIA BEDNÁROVÁ-GIBOVÁ:
NON-LITERARY AND LITERARY TEXT IN TRANSLATION**

Eperjes: Filozofická Fakulta Presovskej univerzity, 2012. 100 pp. ISBN: 978-80-555-0612-8

A *Non-Literary and Literary Text in Translation* című könyv szerzője, Klaudia Bednárová-Gibová angol és német irodalom és nyelv szakon szerzett diplomát. Kutatásaiban főként angol–szlovák nyelvpárral dolgozik, szűkebb kutatási területe a korpusznyelvészet, az angol szóalkotás, az EU-s szaknyelv, illetve szövegek műfaji sajátosságainak kutatása. PhD-disszertációját a szaknyelvi és irodalmi szövegekben előforduló fordítási folyamatokról (translation procedure) írta. Jelenleg az eperjesi egyetem angol-amerikai intézetének adjunktusa.

A szintén szaknyelvvvel és irodalmi szövegekkel foglalkozó, általunk most recenzált műben Bednárová-Gibová arra keresi a választ, hogy e kétféle szöveg szövegjellemzői és azok fordításai mennyiben hasonlatosak, illetve eltérők egymástól, valamint hogy a fordítások a szövegjellemzők terén milyen és mennyi hasonlóságot mutatnak. A szerző elsősorban azt az általánosabbnak mondható célt tűzi ki könyvében, hogy kvantitatív elemzések során az ezen szövegek fordításakor alkalmazott fordítási folyamatokat azonosítsa, illetve hogy a kutatás vonatkozó adatait értelmezze. A szerző arra is keresi a választ, hogy két – a fordítástudományban tradicionális értelemben – igen eltérő szövegjellemzők miatt egymás ellentétéként nyilvántartott szöveg hogyan viselkedik a fordításkor: mely fordítási folyamatok jellemzőek egy információval jelentősen telített és nagyon pontosan visszaadandó EU-s tanácsi irányelv fordításakor, illetve egy kreatív fordítói megoldásokat kívánó regényrészlet (W. P. Young *The Shack* című műve) fordítása esetén.

Az alkalmazott terminológia szempontjából fontos tisztáznunk, hogy a fordítói szakirodalom nagy részével összhangban a szerző elkülöníti a fordítási folyamatokat, pl. a fordítói módszerektől és a fordítói stratégiáktól, amely utóbbi kettő a fordítói munkáját leíró terminusok. Ezen fogalmakkal ellentétben a fordítási folyamatot a szerző olyan eszközként határozza meg, amely alkalmas a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek között felfedezhető szemantikai és formális viszonyok leírására. Leegyszerűsítve tehát arról van szó, hogy a fordítási folyamatokat a szerző szövegelemző eszközként használja a szlovák–angol nyelvpár kapcsán leírandó szövegjellemzők azonosítására.

A három fejezetre tagolódó mű első fejezete a bevezetés után a kutatási terület és a kutatás célját jelöli ki. A kutatás – szűkebben véve és a fentieknél még pontosabban megfogalmazva – a már említett nagymértékben különböző szövegek esetében keresi a választ arra, hogy az ennyire különböző szövegek fordításánál megfigyelhetők-e különbségek a fordítási folyamatok tekintetében, és ha igen, akkor melyek közülük a jelentősek. A könyv második fejezete a két szöveg esetében tapasztalható szövegjellemzőket veszi górcső alá. A harmadik fejezet pedig a már említett EU-s irányelvet és az irodalmi szöveget tartalmazó, a szerző által összeállított korpusz adataira támaszkodva írja le az alkalmazott fordítási folyamatokat, azok típusait és előfordulásuk gyakoriságát. Az alábbiakban először a kutatáshoz alkalmazott elméleti háttérrel ismertetjük röviden, aztán pedig a második és a harmadik fejezetet mutatjuk be részletesebben.

A szerző az egész mű tulajdonképpeni elméleti háttéréként a fordítási folyamatok elméletét használja. Ezek az elméletek a forrás- és a célnyelvi szöveget vetik össze és az azokban előforduló egymáshoz viszonyított szövegszerű különbségeket osztályozzák. Bednárová-Gibová három modellt ismertet részletesen: Vinay és Dalbernet (1958) az általuk megállapított hét fordítási folyamatot két nagy csoportra osztják (közvetlen és indirekt). Newmark (1981, 1988) 17 fordítási folyamatot ír le, amelyek között részben van átfedés Vinay és Dalbernet (1958/1995) modelljéhez viszonyítva. Schreiber (1993, 1998) lexikai, grammatikai és szemantikai kategóriákba sorolja az általa megalkotott 15 fordítási folyamatot. A szerző a harmadik fejezetben bővebben kifejti ezeket az elméleteket, már csak azért is, mert ezekből gyúrja össze saját modelljét, amelynek használatát az általa megalkotott korpuszon ki is próbálja a gyakorlatban, illetve a kapcsolódó eredményeket könyvében közli is.

A könyvnek második fejezete a szövegjellemzőkkel foglalkozik, azon belül is leírja és összeveti a szakszövegek és az irodalmi szövegek sajátosságait. A rövid szakirodalmi áttekintés után, ahol kitér arra, hogy a szöveget kezdetben egy témájában egységes, morfoszintaktikailag és szemantikailag összefüggő megnyilatkozásnak tartották, illetve az ezt követő meghatározásokban önálló funkcióval, megnyilatkozási helyzettel és szociokommunikatív jellemzőkkel bíró egységként kezelték, a szöveget – leegyszerűsítve – a szerző a következőképpen határozza meg: a szöveg egy témájában és funkciójában egységes nyelvi és nyelvészeti jellemzőkkel bíró olyan szövegegység, amelyet egy adott kommunikatív célra és egy adott kommunikatív funkció betöltésére alkottak. A kommunikatív funkciót tekintve számos szövegfajtát különböztethetünk meg, pl. elkülöníthetünk szakszövegeket és irodalmi szövegeket.

A fordításra tekintettel a szerző ebben a fejezetben írja le a szakszövegek és az irodalmi szövegek jellemzőit. A szakszövegek kapcsán megállapítja, hogy stílusát tekintve ez a szöveg nagyon precíz, valamint a terminusok következetes és egyértelmű használatára törekszik. Az ilyen szövegekben gyakran találunk sztereotíp, az adott szaknyelvre jellemző szófordulatokat. Reiss (1981) szövegtipológiai klasszifikációjára támaszkodva elmondható, hogy ezek a szövegek informatív és operatív szövegek, azaz információtartalmuk magas, a befogadót pedig a tényközlés révén cselekvésre készítetik. A korpuszt egyfelől képező jogi szakszövegek

általában nem kapcsolódnak egy adott kultúrához, tehát ilyen értelemben akulturális szövegek. Bednárová-Gibová szerint a szakszövegek más nyelven történő visszaadása a Newmark-féle (1981) szemantikai fordítás tárgykörébe tartozik, azaz a fordító nemcsak a jelentést, hanem a szöveg formáját, tehát – Newmark értelmezésében – szintaktikai jegyeit és stilisztikai jellemzőit is próbálja a forrásszöveghez legközelebb eső módon visszaadni. A jogi szakszövegek fordításának kommunikatív céljáról pedig megtudhatjuk, hogy oly módon fordítják le őket, hogy a forrásnyelvi tartalmat adják vissza a célnyelvben abból a célból, hogy a forrás- és célnyelvi szöveg jelentése és az abban közölt jogi szándék azonos legyen, valamint hogy a két szöveg az adott kultúrákban azonos jogi hatást váltson ki.

Az irodalmi szövegek jellemzője ugyanakkor az, hogy másodlagos jelentést is hordoznak, amely – Toury (2007) szerint – egyfajta irodalmi kódként a normál szöveg feletti rétegben található. Az irodalmi szövegeknek esztétikai funkciója van, elsődleges céljuk pedig egyfajta üzenet megfogalmazása, nem pedig pusztán a tartalmi mondanivaló ismertetése. Az üzenet célba juttatásának eszköze lehet a többértelműség, azaz a denotatív és a konnotatív jelentések szándékolt együttes használata. A szerző szerint az irodalmi művek fordításakor az egyik legnagyobb nehézség a forrásnyelvi stílus visszaadása, hiszen Reiss (1981) szövegtipológiája szerint ezek a szövegek kifejező szövegek. Fontos tudnunk, hogy ezen szövegek esetében a Newmark-féle (1981) kommunikatív fordításnak kell érvényesülnie, azaz a célnyelvi szövegnek a forrásnyelvi szöveggel azonos hatást kell kiváltania a befogadóban. Nord (2005) is hasonlóan gondolkodik, amikor az ilyen szövegek esetében instrumentális fordításról beszél, azaz hogy a célnyelvi szövegnek a forrásnyelvi szövegtől független üzenetátvivő eszközként kell funkcionálnia a célnyelvi kommunikatív szituációban.

A szaknyelvi és az irodalmi szövegek jellemzőit és az azok fordításával kapcsolatos jellemzőket összehasonlítva, Bednárová-Gibová arra az összegzésre jut, hogy a szakszövegek információkat, tényeket és a minket körülvevő valóságot írják le, míg az irodalmi szövegek egyfajta írói, kreatív világot teremtenek. E tulajdonságok miatt a szakszövegek fordításának terminológiai tökéletesnek kell lennie, 100%-ban a forrásnyelvi szövegben közölt jelentést kell tükröznie, a fordító részéről pedig nem szükséges annyi és olyan jellegű kreativitás, mint az irodalmi szövegek fordításakor, tehát elsősorban inkább a szaknyelvi normákhoz kell igazodni. Az irodalmi szövegek fordítása azonban ezzel szemben értelmező jellegű fordítást – tehát nem pusztán a normákhoz való igazodást – kíván, ahol a forrásnyelvi szöveg jelentését torzításmentes értelmezés révén kell visszaadni: ez a fordítás valójában nagy mértékű kreativitást igényel.

Bednárová-Gibová könyve az egy szaknyelvi és egy irodalmi szöveget tartalmazó korpusz elemzését leíró és az ily módon keletkezett kvantitatív adatokat közreadó harmadik fejezettel folytatódik. Vinay és Dalbernet (1958), Newmark (1981, 1988) és Schreiber (1993, 1998) modelljét felhasználva, a szerző az angol nyelvű forrásnyelvi szövegeket hasonlítja össze azok szlovák fordításával a fordítás révén bekövetkező és a fordítási folyamatok segítségével kimutatható szövegszerű változások tekintetében. Bednárová-Gibová a korpuszban összesen 11-féle

fordítási folyamatot azonosít, azok egy részét pedig további alkategóriákra bontja. Az alábbiakban ezeket a fordítási folyamatokat és a hozzájuk tartozó alkategóriákat részletesebben is ismertetjük.

A Bednárová-Gibová által leírt első fordítási folyamat a transzpozíció (1 – transposition): a szerző a transzpozíciót a forrás- és a célnyelvi szöveg tekintetében olyan szándékos és gyakran elkerülhetetlen lexikai vagy szintaktikai csereként értelmezi, amely a forrásnyelvi szöveg szemantikai tartalmát változatlanul hagyja, azaz a forrásnyelvi szövegek által közölt információt veszteség és hozzáadás nélkül állandóként, változatlanként megőrzi a célnyelvi szövegben. A transzpozícióknak két fajtát különíthetjük el: szófaj- és mondatalkotóelem-transzpozíciókat. Az első fajtánál a forrás- és célnyelvi szövegben az azonos jelentésű elem szófaja különbözik, a másodikonál pedig ugyanazt a jelentést más-más szintaktikai funkciójú mondatrészrel fejezi ki a két szöveg. A második fordítási folyamat a moduláció (2 – modulation). Itt a meghatározás a következő: ugyanazt a tartalmat, jelenséget más nézőpontból, más fókuszpontból, más gondolatmenettel, de a jelentést változatlanul hagyva írja le, fogalmazza meg a célnyelvi szöveg. Kétféle modulációt különböztethetünk meg: a kifejezés modulációját, amely a lexika szintjén érvényesül, valamint a tiszta modulációt, amely a szintaktikai szerkezetek szintjén működik. A harmadik és negyedik fordítási folyamat a növelés és a csökkentés (3-4 – expansion, reduction). Az explicitációs hipotézisekkel összefüggésbe hozott növelés a célnyelvi szöveg szó- vagy mondatművelésbeli növekedését, illetve a forrásnyelvi szövegben implicit jelen lévő tartalmak explicitté tételét jelenti; a csökkentés ennek az ellentéte, azaz a célnyelvi szöveg szó- vagy mondatművelésbeli csökkenését, illetve a forrásnyelvi szövegben expliciten jelen lévő tartalmak implicitté tételét takarja.

Az ötödik fordítási folyamat a permutáció (5 – permutation), ahol az elemek sorrendisége különbözik: a forrásnyelvi lexikai és/vagy grammatikai elemek a célnyelvi szövegben más sorrendben jelennek meg. A hatodik fordítási folyamat az átvétel (6 – magyarul használatos erre még a *kalk* terminus is; *calque*): ez a forrásnyelvi terminusainak morfémaik és szemantikai felépítését utánzó tükörfordítás. A szerző az átvétel két altípusát különíti el: a szemantikai és a szóképzési átvételt. A hetedik ismertetett fordítási folyamat a szókölcsonzés (7 – borrowing): ez egy forrásnyelvi szónak a célnyelvben történő, változatlan formában való használata, amely külföldi hangzást, ízt kölcsönöz a fordításnak. A szókölcsonzésnek két alfajtájáról ír a szerző: az átvételről (transference) és az átírásról (transcription). Itt jegyezzük meg, hogy az eddig leírt fordítási folyamatok jellemzőek mind a szakszövegek, mind pedig az irodalmi szövegek fordítására: azaz mind a két vizsgált szövegtípusban megtaláljuk ezeket a fordítási folyamatokat, bár eltérő mennyiségben. Ebből arra enged következtethetünk, hogy ezek a folyamatok – legalábbis a vizsgált korpusz tekintetében – szövegtípusfüggetlen jelenségeket testesítenek meg.

A fentiektől különböző négy fordítási folyamat viszont csak az irodalmi szöveg fordításában volt kimutatható. Ezeket részletezzük most. (8) Naturalizáció (naturalisation): a forrásnyelvi szót (általában tulajdonnevet) a célnyelvre jellemző kiejtési és morfológiai, illetve egyéb normához igazítja a fordító. (9) Adap-

táció (adaptation): a forrásnyelvben leírt üzenet ismeretlen a célnyelvi befogadók számára, így ezen kultúrafüggő kifejezések, metaforák stb. használata helyett a célnyelvben hasonló hatást kiváltó szavakat, metaforát stb.-t alkalmaz a fordító. (10) Mondatok újraalkotása (recasting sentences): a forrásnyelvi (esetlegesen többszörösen) összetett mondatokat a célnyelvben – grammatikai átalakítások révén – egyszerűbb mellérendelő mondatokkal, illetve a mondathatárokat átalakítva adja vissza a fordító. (11) Átfogalmazás (paraphrase): egy adott proposíciós tartalom szabadabb, kreatív, esetlegesen egyes részeiben felerősített tartalommal való, művészi jellegű visszaadása. A Bednárová-Gibová által a korpusz elemzésére használt fordítási folyamatok leírása után térjünk most rá a korpusz elemzése révén kapott adatok ismertetésére. A korpuszt alkotó szövegek elemzésére épülő kvantitatív adatokból és azok összevetéséből Bednárová-Gibová az alábbi következtetéseket vonja le. Mindkét szövegtípusban a leggyakoribb fordítási folyamat a transzpozíció. Ezen kívül a szaknyelvi szövegben még igen gyakori a növelés, a moduláció és a permutáció, míg az irodalmi szövegben a növelés, a permutáció, a csökkentés és az átfogalmazás jelenléte meghatározó. Szignifikáns különbségeket láthatunk a szaknyelvi és az irodalmi szöveg fordítása során alkalmazott fordítási folyamatok tekintetében, amit jól mutatnak a korpuszból vett adatok. Szófaj-transzpozícióból a szaknyelvi szövegben 2,5-szer annyi fordul elő, mint az irodalmi szövegben, hasonlóképpen mondatalkotóelem-transzpozícióból majdnem kétszer annyi fordul elő a szakszövegben, mint az irodalmi szövegben. Kifejezés modulációjából szinte másfélszer annyit találunk a szakszövegben, mint az irodalmi szövegben. Érdekes módon tiszta modulációnál nincs különbség a két fajta szöveg között. Permutációból dupla annyit találunk az irodalmi szövegben, mint a szakszövegben. A növelés tekintetében kis mértékű különbséget találunk az irodalmi szöveg javára. A csökkentés viszont háromszoros arányban van jelen ebben a szövegtípusban. A szakszövegben az irodalmi szöveggel ellentétben ötször annyi átvétel fordul elő. Szintén több mint ötszörös mennyiségben van jelen a szókölcsonzás a szakszövegben az irodalmi szöveghez viszonyítva. Ahogy már azt fentebb említettük, naturalizáció, adaptáció, mondatok újraalkotása és átfogalmazás kizárólag az irodalmi szöveg fordításában fordult elő, a legnagyobb számban e szöveg tekintetében pedig az átfogalmazás van jelen. Mint a fenti eredményekből is kitűnik, a kétféle elemzett fordítási szöveg jó néhány hasonlóságot, de számos eltérést is mutat a fordítási folyamatok tekintetében, ami arra enged következtetni, hogy a fordítók különböző jellegű nyelvhasználati tevékenységet végeznek egy szakszöveg és egy irodalmi szöveg megalkotásakor. Azaz vélhetőleg másféle fordítói tudás és készségek szükségesek egy jó szakszöveg és megint más egy jó irodalmi fordítás esetében, amit a korpusz adatai is alátámasztanak.

Összességében a recenzált művel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy érthető, követhető és párhuzamos szerkesztésű fejezeteket tartalmaz, amelyek nagyban segítik az olvasót a tartalom megértésében. A logikus szerkesztés révén a korpusz, a kétféle szöveg jellemzőinek leírása, maga a fordítási folyamatok definiálása, valamint a kapott eredmények ismertetése és összehasonlítása is jól érthető. Az eredmények részletes ismertetése pedig az olvasót számos szakmai kérdés újragondolására sarkallja.

Kritikai észrevételként említem meg, hogy a korpuszt alkotó szövegek kiválasztásának alaposabb indoklása hiányzik a műből: érdekes lett volna megtudni, hogy miért éppen ezt a két szöveget választotta a szerző. Véleményem szerint praktikus lett volna azt a fordítási folyamat-elemzési modellt, amelyet a szerző használ, külön, a többi modell után leírni, kifejteni, táblázatba foglalni és a 3. fejezet megfelelő részében elkülönítetten közreadni. Ez nagyban segítette volna az olvasókat, hogy pontosan átlássák, hogy milyen fordítási folyamatokat fog a szerző felhasználni, és hogy ezek egymáshoz hogyan kapcsolódnak. Véleményem szerint ez az adatok ismertetését is még átláthatóbbá és rendszerezettebbé tette volna.

A könyv felhasználását illetően elmondható, hogy a monográfia modellként szolgálhat más olyan kutatások számára, amelyek szintén fordítási folyamatokat kívánják vizsgálni egy adott korpuszon: a könyv elemzési eszköze és az adatok leírása mintául szolgálhat egy ilyen kutatás elvégzéséhez, illetve ismertetéséhez. Érdeemes lenne egy másik korpuszon, más nyelv(ek) kapcsán végzett elemzés(ek) eredményeit összevetni a Bednárová-Gibová által leírt adatokkal, és akár nyelvtől és szövegtípustól független – vagy éppen azokra jellemző – fordítási univerzálékat keresni. A szerző – és akár az esetleges későbbi hasonló kutatások – által közreadott adatok véleményem szerint a fordításoktatásban és fordítóképzésben is igen jól használhatók, hiszen az adatok olyan tendenciákat írnak le, amelyeket az oktatásban mint követhető, illetve követendő szövegalkotási tendenciákat lehet bemutatni és ezek segítségével a fordítói szövegalkotás tekintetében ajánlásokat lehet megfogalmazni a képzésben résztvevők számára.

Mindezeket tekintetve, Bednárová-Gibová műve nemcsak a fordítás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó szakembereknek, hanem a korpusznyelvészet gyakorlati felhasználása iránt érdeklődőknek is tartalmas olvasmány, illetve mintául szolgálhat számos hasonló kutatás megszervezéséhez, bemutatásához, valamint leírásához.

Irodalom

- Catford, J. 1965: *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Newmark, P. 1981: *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Newmark, P. 1988: *A Textbook on Translation*. New York and London: Prentice Hall.
- Nord, Ch. 2005: *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis*. 2nd ed. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Reiss, K. 1981/2000: Type, Kind and Individuality of Text. In: Venuti, L. (ed.): *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge. 160–171.
- Schreiber, M. 1993: *Übersetzung und Bearbeitung. Zur Differenzierung und Abgrenzung des Übersetzungsbegriffs*. Tübingen: Günter Narr.
- Schreiber, M. 1998: Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: Snell-Hornby, M. et al. (eds.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag. 151–154.
- Vinay, J. P. – Dalbarnet, J. 1958: *Sylistique Comparée du Français et de L'anglais: Méthode de Trauction*. Paris: Didier.

Lektorálta: Nyomárkay István